

ЯН ПОЛІЩУК

РОСКОЛ
ЕВРОПИ

А. Шинкевич.

КНИГОСПІЛКА

ВАЛЕРІЯН ПОЛІЩУК

РОЗКОЛ ЕВРОПИ

ХУДОЖНЬО-СОЦІЯЛЬНІ ТА ПОБУТОВІ НАРИСИ

КНИГОСПІЛКА
1925

308 (4) (081)

Укрголовдіт № 13928. Харків.

Зам. № 1247. Т. 3.000.

Літ. - друкарня

„КНИГОСПІЛКИ“

Харків, Нечеч.

набережна,

№ 14.

НАЦІОНАЛЬНЕ Й ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

В цій книжечці зібрані нариси стилю уривків од художньо-мандрівних оповідань з соціальним тлом і навіть іноді з цифровими фактами та побутові зарисовки.

Вони мають передати настрої автора, які він приніс од мандрівки по Західній Європі, де йде наочний процес освідомлювання розколу суспільства на дві частині: визискувачів і поневолених працівників.

Разом з тим автор не міг не помітити також і національних характерних рис окремих країн, що особливо чітко виступають, коли їх порівнювати. Але на крайніх точках класів вони всюди наближаються до якогось знівельованого інтернаціонального типу, будь то пролетар-робітник, якому малоцікава батьківщина-мачуха, чи капіталіст, який перетворюється в космополіта визиску по мірі зросту його оборотів.

Тут треба шукати основи для таких, зовні може, парадоксальних тверджень, як те, що німецькі комуністично-настроєні робітники—уже не німці, так само як стає байдужою нація й усяким фінансовим та промисловим королям.

В цій книжечці автор дає свої нариси про Німеччину, Чехо-Словаччину й Францію, де, оскільки міг, старався проїняти їх очима та аналізу.

В КРАЇНІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЧОБОТА

КОЛИ АМЕРИКАНЕЦЬ СТАЄ ЯК МИЛО

Коли ми переїздили радянський кордон коло Себежа, вертаючись назад з мандрівки по Західній Європі, то було так радісно, наче після бані, коли ти три місяці не знав, що таке чиста гаряча вода на забрукану спину. А коли кондуктор, щò їхав при нашому вагоні, в той самий момент, як потяг наш чмихнув під арку, на якій було написано «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!»—коли, кажу, той кондуктор сказав товстошкірому американцеві по-англійськи:

— Тут уже немає джентельмен, а є товариш!

І коли зразу американець зробився ввічливим, як мило—(куди й ділась його пиха),—ми мало не танцювали.

Це було тому, що останні переїзди крізь буферні буржуазні держави—Литву й Латвію, кидають останній фляк болота в свідомість кожному, кому погано пахне теперішній захід.

БУФЕРНІ ДЕРЖАВИ, АБО БАЙКА ПРО ЛЕВА Й КОМАРЯ ПО-НОВОМУ

Ці буферні держави або, як їх ще називають, лімітні, збудовані на дрібному грабуванні в'їдливому та на-

хабному як своїх робітників і селян, так і тих, що силою обставин повинні їх переїзджати з нашого Союзу. Це їх пожива. Тому вештається непотрібна кількість контрольорів,—усяка погранична чиновня, що копається в твоїх чамайданах і, виконуючи волю Англії, одбирає всі радянські газети й т. д. і т. ин.

І приходиться, щоб переступити в Європу, дозволяти Союзові терпіти це все.

Всім, здається, відома байка про лева й комаря, який лишився переможцем. Байка ця не має реального ґрунту. Є кращий і ймовірніший варіант її.

Комар, здійнявши галас на все своє комарине горло, кинувся в бійку на лева. Лев стояв і мовчав. Він дивився за більшим і страшнішим ворогом, що був десь у куцах, тому й дозволив комареві сісти на свій ніс. Хоботком своїм комар упився в живе і почав ссати кров.

Нассавшись остільки, що не було сили триматись, він скотився з левого носа і впав у траву. Тоді лев тільки торкнувся кіңчиком пазуря до комаревого тіла і все було закінчено.

Естонія, Латвія й Литва дуже нагадують того зухвалого комаря в своєму теперішньому стані.

ГІБ (ДАЙ) ЧЕРВОНЦІ!

В Ризі, їдучи туди, до нас в купе підсів німецький купець. Далі—більше. Знайомство. Звідки. На

сцену вийшов ще наш дзвінкий полтинник,— а далі запит:

— Чому-б вам не попробувати завести діло з Радянським Союзом, відкрити там фабрику чи-що? (він спец по взуттю).

— Знаю, каже,—спочатку діло піде гаразд, а потім, коли почнуть прибувати червінці, долари, прийде неп і скаже: «Гіб сюди червонці, доларс... Гіб... ауф відер зеєн (до побачення)... нітшево!..

І він все це проробив на мигах: спочатку, як будуть казати: «Гіб! (дай) доларс», потім, як розкладаються капелюхом і потім, як «благодарно» підтримають його настрій, підбадьоруючи—«нітшево»—мовляв, не бійся, так і треба.

Треба визнати, що оснівну лінію непу, цеб-то радянської політики в умовах його, він досить тонко уловив, хоч і не був у СРСР.

Ми, звичайно, сперечались.

ВРАЖІННЯ З ПОЛЯ

— Ось воно, як німці їздять. Еге... А потяг мчить кілометрів по 70—80 на годину, не так, як лімітні.

В вікнах ритмічно проходять розграфлені поля, прочищені ділянки лісу і обсаджені деревами (довідались—яблунями, черешнями й ин.) дороги. Ділянка в пару десятин засаджена рівною, як лисиче хутро, лозою, а збоку будинки—кошикова фабрика. Снігу немає—зелені руна. Чинно все, як на параді—в полі.

Потяг прийшов на станцію, постояв, не зоглядишся, коли він знявся і пішов: ні дзвонків, ні гамору.

Але найбільше вражіння в вагоні зробила все-ж таки німецька уборна. Ну—прямо новела...

В купе почали прискіпуватись—ні до чого: кожна кнопка обміркована і в порядку вода, попільнички, електрика. Найшли два дрібних недогляди і раділи, що таки й німця підчепили.

В Берліні завітали до Авсема й Крестінського, які дуже тепло приймали нас, як представників української пролетарської культури—і почався огляд Німеччини.

ПРИВАТНО-ВЛАСНИЦЬКИЙ НАСТРІЙ БУДИНКІВ БЕРЛІНУ

Берлін, як місто, важкий і чиновний. Хмурий, темносірий загальний колорит разом з фабричним димом осів на ньому. Центр і його будинки акуратні, сухі витягуються, мов на параді. Пам'ятники також мертві... За Брандербурзькими воротами ціла низка усяких німецьких баронів з каменю, наче зі старовинної колоди карт. Асфальт налюксований автомобільними шинами блищить, як чорний паркет, а увечері коли засвітають лихтарі, всі вони світляними смугами, як на нічному льоду, відбиваються в тому асфальтові. На окраїнах все доходні будинки—п'ятиповерхові. Їх настрій власницький—буржуйський. Одгородився, насупився—«оце моє»—насунув гостру шапку даху

та й позиркує в малесенькі темні-притемні віконечка. Віконечка маленькі, щоб сонце не заглянуло, щоб ніхто не бачив, що господар всередині робить. І навіть радіо—для свого куточку.

Рух великий. Постійно в рухові потяги міської залізниці, підземки, трамваї, автобуси, авто і тільки після 12 годин ночі, коли все це стає—вилазять старовинні карети, запряжені кіньми.

На вулицях вдень сумно і важко, денне світло Берлінові не йде. Зате вночі він, осяяний електричними сонцями, що відбиваються в асфальті, заллятий похапливим і текучим світлом реклам, робить гарне видовисько. Кіно-театри фірми «Уфа», освітлені різнобарвними прожекторами, всередині здаються величезними жертovníками, де йдуть скучні міщанські фільми з добродійними королевами і ніжними служницями, що задарма віддаються героям-офіцерам. І тільки Гарольд-Лойд і Чарлі Чаплін зрідка посміються добродушно над американськими звичаями.

Найцікавіша з світляних реклам буває на кіно та на всякі коньяки й інші «Канторович верке» («твори Канторовича»—руми й коньяки).

РЕВЮШКА, А НЕ ТЕАТР!

Театр мертвий. Театра немає—є *ревю* — (огляди), що перепачкувалися з американських мюзік-холлів.

Уявіть собі, що в продовж кількох годин вам будуть показувати різноманітні способи чичоток, трошки поспівають і хтось розповість тупий анекдот з естради, вийде хор «русских балалаечников»—в рубашках-косоворотках (бувші російські офіцери), вийде й потанцює багато раз і багато заголених по різному жінок протанцюють балет—щось середне між цирковими вправами і пантомімою: він хоче, а вона не хоче, а потім обоє хочуть і видно, як хочуть, — пройде багато жінок в самих різнобарвних і фантастичних вбраннях, з павиним розгортанням хвостів, капелюхів, потім відбудеться парад переодітих дерев'яними салдатиками, де є в німецькій старій формі і гусари, і гренадери, і піхота, і матроси, і гармати, і генерали, і козиряння їм, і муштра, і парад під військовий марш—оце все буде—ревью.

Характерно, що це шаблоново повторюється в кожній ревюшці, а дерев'яні салдатики, коли з ними здоровкається генерал, викликають таке замилювання німецьких патріотів,—мовляв, коли немає кайзера й генералів, парадів, то вони ще будуть,—що оплески гремлять, виривається «гох!»—і дейч-націонали з хвостиками на капелюхах (виметемо кінськими хвостами революцію!) задоволені йдуть запити це пивом і в тих по-власницьки настроєних будинках од задоволення гикатимуть, що соціал-демократи добре виконують свою локайську ролю.

Бо поліцейська держава, збудована соціал-зрадниками (тільки в Німеччині можна оцінити правдивість цього слова, що тільки трошки характеризує цю «гнусть»), цілком слугує Барматам і Стінесовим спадкоємцям, а робітництво в такому-ж стані фактичного безправ'я і бідкання, як і було при кайзерові.

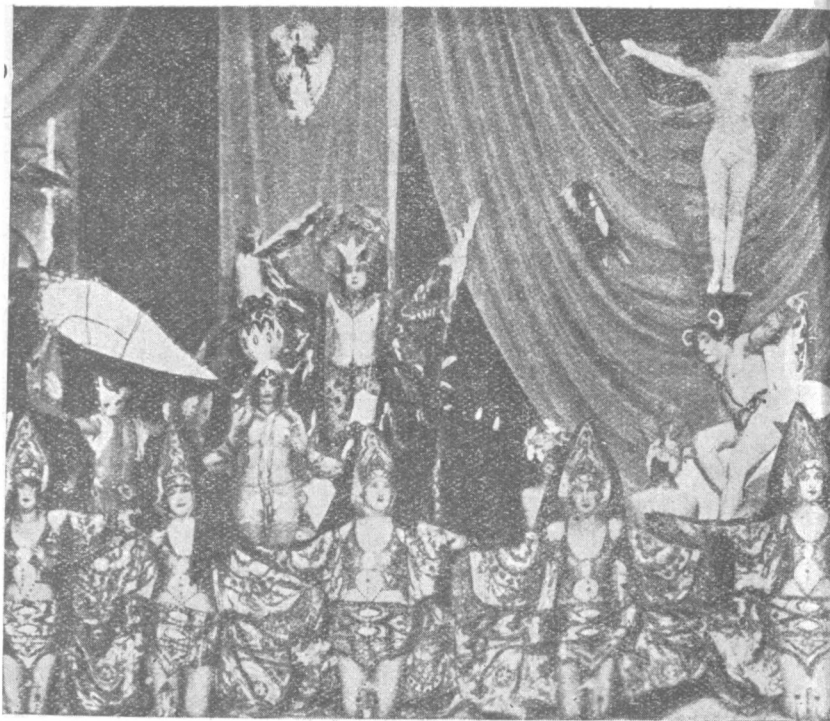
ГИДОТА НІМЕЦЬКОГО БУРЖУА

І от на цьому тлі американської колонії, якою стала Німеччина, в погоні одних за куском забруканого хліба, а других за насолодою, за гнилим букетом розгорнулось «мистецтво» ревью, проституція й гомосексуалізм, шовінізм фашистських спортових і студентських спілок, що й досі ковиряють свої маски шпагами, і в кого більше рубців на обличчі, той більший герой, і що не можуть чути іншої мови, крім німецької,—а почують—поб'ють—це все оголено б'є в очі в сучасній Німеччині. А буржуа й шибера хапаючи, що вдається, смокчуть коктейлі і фліпи та вишукують нахабних способів розпустити.

Коли подивитись малюнки Гроса—це все портрети вихоплені з побуту німецької буржуазії, яка в гості ходить зі своїми бутербродами, а брат бере у сестри платню за те, що вона замість готеля зупиняється ночувати в нього.

ГОМОСЕСУАЛІСТИ

Хлопець з жіночими рухами, губки бантиком, напудрений з підведеними очима сидить і полірує нігті. Штанці коротенькими трубочками захоплюють вершок

Звичайний зразок одного з

панчох, що ховаються окреслюючи ножку в лакових туфлях. Це «коханка»! За другим столиком трьохповерховий карк із сала, маленькі очки і нижня губа черпаком п'є сумісь яйця, рому, горілок і ще чогось—

найпоширеніших номерів реву.

Фліп-фляп. Хлопець похитуючи станом томно підводиться, кличе кельнера, бере в нього паперу й олівця і пише записку. Кельнер односить «коханцеві» непомітно записку і за кілька хвилин «коханка» вже в купе з «коханцем», який ніжно за плечі її обгортає. Трохи випивши він її цілує в губи.

Друге кафе під звуки фокстрота нагадує собою риб'є терло, де спазматично налягаючи на жіночі тіла, вигинаються в ритмові пари. Тут половина проституток, а половина міщанок. У жінок надзвичайно великі ноги. От чому емігрантські княжни і княгині мають високий курс на ринку любови в Берліні: у них маленькі ніжки.

ДРУГИЙ БЕРЛІН

Але є й другий Берлін і друга Німеччина. Вона дуже помітна на залізниці, коли кінчається робота.

Це ті, що будують і винаходять, ті, що дають змогу влаштувати великі радіо-виставки, ті, що влаштовують демонстрації і стріляють з-за барикад.

Правда, рух будівництва барикад трохи зовні начебто пригложнув і зальопані взятками соціал-демократи влаштовують процеси «німецької ЧК» при дружній підтримці «хазяїв»—дейч-націоналів. Революція одгреміла, гроза Жовтня не пролилась життєдайним дощем і навіть такі анахронізми, як назви берлінських вулиць і площ, залишили незайманими: Кайзерплац,

Фрідріхштрассе, Гогенцолерндамм, Бюловштрассе й т. д., як національна гордість соціал-демократії б'ють в очі ще й досі, але авангард пролетаріату—компартія міцніє, перейшовши на систему ячеек на виробництвах і гартуючись у щоденних сутичках за заробіток і т. и.

Коли випустили з в'язниці поета-комуніста Еріха Мюзама, з пропозиції партії робітництво прийшло на вокзал його зустрічати. Групи швидко йдучи розгортаються на вулиці в стройні шереди, десь з-під поли вихоплюється червоний прапор і вже в уха б'є спів «Інтернаціоналу». Загін поліції на конях налітає на юрбу в той саме час, як з протилежного боку згуртувались друга, третя колона. Правда, поліція демонстрацію розігнала, але довго ще групи гамулились по вулицях з революційними співами. З уст одного робітника ми почули на адресу буржуя, що стояв поруч, таке напруження ненависти, яка довго збиралась, що вона сказала нам: Революція в Німеччині буде більш жорстока, ніж у нас, бо це люди, що мають взаємну планову ненависть і при своїй розміркованості будуть як холодна машина перетворювати її в діло, ламаючи опір вже досить добре організованого фашизму. Там нашого захвату мабуть не буде. Революція буде великим і працьовитим механіком, що вдосконалить техніку горожанської війни. Це тому, що німець любить порядок. А боротьба тим страшніша, коли вона йде не емоціонально, а за порядком, цеб-то

стає машиною. Коли ми заглибились у робітниче життя Німеччини, ми тільки дужче переконались у попередньому твердженні.

ВЕЛИКА СИЛА, А НІ НА ЩО ДИВИТИСЬ

Берлінці довгий час пишались своєю радіо-виставкою. На площі перед величезним дерев'яним будинком, де міститься виставка, гойдаються великі рекламні аеростати. Будинок з дерева, щоб бути ізоляцією для тих хвиль і токів, що купчаться на терені виставки.

Радіо—така тонка і така грандіозна річ, так непохожа на попередню добу техніки, що дивуєшся, як розум людський в тих кружечках, лампочках, коробочках—може вигрівати таку силу, що нею тримає в постійному обхваті всю земну кулю за соті долі секунди. Тут тонкість техніки дійшла, здається, до апогею. Як далеко це од дикунської ваги (ричага) та колеса.

Тому грандіозність виставки тільки в свідомості: велетнів машин немає, все маленьке й тонке,—боротьба за місце й матеріял надає будівництву грації, легкості й мініятюрности, прогресивно збільшуючи разом з тим силу.

Показано, яке значіння має радіо вдома, як постійний учитель, розвага й знаряддя праці, в потязі, на війні і т. д. і т. ин.

Тут-же ми познайомились з дивним для нас ставищем комуніста винахідника. Він брав участь в барикадних боях, коли здавалось, що Німеччина в цілому подасть руку радам. Але йому треба їсти в умовах капіталістичної тепер держави. Він поліпшив радіоапарат, що його можна змінити на грамофон і ще якимось там. Тепер свій винахід він повинен просунути в життя. Найкраще, коли він витримає конкуренцію за свій винахід, відкривши власне підприємство. Він знаходить собі компаньйона і поширює майстерню. Тепер він може говорити сміло з великим промисловим об'єднанням, але таким чином він сам втягається в капіталістичне оточення і підприємство з ризикою цілком перетворитись в експлоататора. Почувається зараз якимось роздвоєність того міцного давнього партійця. Ось в яких тяжких обставинах, якими вивертами мусить триматись західньо-європейський комуніст.

ГЕНІЙ ПРАЦЬОВИТОСТИ, А НЕ ВИНАХОДУ

Справа з винаходами в Німеччині стоїть надзвичайно оригінально. Німці не винаходять, а поліпшують. Всі великі винаходи були зроблені не німцями, бо в німцях живе геній працювистости, трудолюбства, який у тупих екземплярів доходить до абсурду, з якого ще Гейне сміявся. Зробити смілий крок, це так трудно, але обточити і обмацати те, за що допомогли вчепитись,

німецький геній уміє як-найкраще. Тому німецька техніка вражає відсутністю розмаху, але використанням всіх можливих деталей. Через те німецька техніка все добре повторює і поліпшує в дрібницях, але не робить революційних змін.

Наприклад, в друкарському ділі найбільшої в Європі друкарні Шпаммера в Ляйпцігу ми побачили такі старовинні лінотипи, що американські порівнюючи з ними як небо і земля. Друкарня ця випускає до 40⁰/₁₀ книжок всього німецького книжкового ринку. В друкарні побачили, що навіть деякі берлінські двохтижневики друкуються там. Величезні ротаційні машини, особлива увага обгортці і готовій палітурці, що робить книжку міцною і красивою—це те, чого так нам бракує.

СТАН ПРАЦІ

Дирекція весь час стежила, щоб ми не заговорили було часом з ким-небудь: тим більше, що симпатії робітників і робітниць, що випадково довідувались, що ми з радянської землі, ясно позначались в тих кількох рухах і поглядах, які можна було вловити. В середньому друкарня дає біля 50—60 тисяч примірників на тиждень, причому середній розмір книжки коло 20 аркушів. Але ми довідалися, що деякі робітники завдяки тому, що робота «сдельная», працюють на тиждень іноді по 67 годин, одержуючи за годину

по 35 пфенігів (коло 17 ½ копійок), особливо робітниці в палітурному й ин. відділах, цеб-то за місяць такої праці по 11 год. в день, заробіток загальний не досягає навіть 5 червінців.

Безробіття душить німецького працюючого, особливо багато безробітних в м. Гамбурзі, цій північній Венеції. Гамбург одно з красивіших міст. Завдяки порту і верфям, що наклали на нього відбиток інтернаціонального міста з індустріальною і торговельною основою, він уявляє себе якийсь великий клубок протилежностей Бідарі портові, що дістають раз на тиждень працю, і магнати корабельних ліній, крив вузькі вулиці з брудом трьохоконних високих будинків з низенькими стелями і поверхами, що нависають один над одним, і каналами—поруч з асфальтовими заллятими сяйвом електрики площами та унтергрундом (електропідземна залізниця), що йде по-під Ельбою, старі готичні церкви і рештки цехового ладу великого Ганзейського центру—поруч з гігантами кранами, що можуть підняти 10.000 пудів, цеб-то десять вагонів у повітря, з великими елеваторами й иними будинками сучасної архітектури.

В тих вузеньких вулицях живе портова біднота, яка живиться покидьками і жінки й сестри якої вдень і вночі напівголі стоячи в одчинених вікнах закликають матросів і всіх инших на брудне ліжко проституції. В тому оточенні темних брудних вулиць і невірної розпусти виростають діти, які копаються

в смітті тут-же на вулиці і яких тут так багато. Ми ходили з комуністом, який, маючи раз на тиждень роботу, мусив кормити батька і зимою ходив без пальта. Зате він показав і той напрямок думок і симпатії своїх знайомих, що жили в тих вуличках. В тих місцях було найбільше плакатів комуністичної партії Німеччини (КРД), рисованих художниками «червоної групи», а на розі одної з них вузької і другої широкої, що бруком котилась до порта, хазяїновито стояв Ленін, з руками в кешені (на плакаті) він тут був таким рідним і таким своїм. Він тут був господарем бажань і надій тих кривих вуличок, що живуть одним життям з грюкотом верфів і рейсами пароплавів з цілого світу і до яких ті вулиці порозкривали свої голодні роти.

Зате чайки в порту білою ватагою розважали дітей з тих місць і дими пароплавів та катерів мали всі—крізь молоко - барви райдуги од синьо-фіялкового до жовтого і буро-червоного. Катери пихтіли і шмигляли тупоносими мордами по воді, плутаючи дим той, та перевозили людей з одної погрузки на другу.

Гамбург після Берліну найбільший комуністичний осередок Берлінські товариші мають найтісніший звязок з ним. Крутолобий з мідним волоссям Макс Енгель каже, що там їхні авангарди. Сам він живе в апартаментах, де через день буває поліція, де через увесь двір од самої крамниці, в якій по історії

й практиці комунізму розмальовані великими чорними штрихами Гросом стіни й двері. Сюжет—гостра сатира на німецьку буржуазію.

НА КЛАДОВИЦІ ЛІБКНЕХТА І РОЗИ

Туди акуратно що-дня заходить наш приятель Леов, що має таке м'яке обличчя з волоссям льону

Карл Лібкнехт 18 літ.

і грузну та отчайдушну постать. Він також був у німецькій червоній гвардії, він одбивався поруч є Йоішесом, кращим ватажком спартаківців, що тепер похований поруч з Карлом і Розою. Йоішес упав, а Леов зостався живий.

К. Лібкнехт 6 років.

тою лежать струхлілі клітини тих людей, чий голос гремів і розум міг так гостро бачити хід суспільного розвитку. Десь от-тут всього два аршини—вони самі, голос яких лунає ще й зараз працюючому люду, хоч джерела звуку й пересохли.

А вдома у Лібкнехта його дружина розповідала про ніжну, але тверду вдачу чоловіка.

Леов нас проводить на кладовище. Далеко з краю міста— велике місто мертвих і в одному з кутків його лежить фаланга без хрестів, але з вінками червоних квітів Тут, між іншими, могили з кам'яними плитами і написами Карл Лібкнехт і Роза Люксембург. Яюсь не віриться, що за два аршини під тою пли-

ТВОРЦІ НОВОЇ КУЛЬТУРИ

Згадувалось вище про «червону групу» художників, що ведуть велику роботу пропаганди серед мас. Це

Художник Шліхтер.

жвава і міцна молодь, де найстаршими є Грос, Шліхтер, куди входять Клейн, Сціляп і ин., що не пішли за

модною, в мистецьких колах, службою на угодовців, бо там добрий заробіток і пошана буржуазії. Вони, які кращі письменники-комуністи, потроху бідкаються,

Художник Грос.

але зате горіння їх повне і малюнки з перспективою. Всі вони купчаться коло сатиричного журналу «Ду-

бинка», що йде для маси з тиражем 50.000. Решта—німецького, як і взагалі західного мистецтва, не має смілих перспектив, не має розмаху, не має творчого хребта.

От як, наприклад, живе найбільший сучасний поет Німеччини—Йоганнес Бехер. Десь на п'ятих поверхах в даху зроблено ательє для маляра, одна стіна—просто стіна, а друга похила частина даху, яку оправлено шклом. В одному кутку столик з купою книжок і паперів, в другому канапа й столик, посередині грубка, щось подібне до буржуйки, і друкарська машинка. Це майстерня й житло відомого по всій Європі колишнього експресіоніста, а тепер одного з організаторів групи письменників-комуністів, автора маршів і запальних прокламацій—Бехера. Високий, з високим рожевим лобом він м'яко говорить тією комуністичною реторикою, що її розуміє і розум і емоція, але якої ніяк не можуть прийняти наші здрібнілі критики з професорськими титулами і жабиними обріями. Останні книжки Бехера «Vorwaerts du rote Front!», «Arbeiter, Bauern, Soldaten» та «На могилі Леніна». Буржуазія мстить Бехерові тим, що не хоче друкувати в своїх видавництвах навіть його лірики.

Передова інтелігенція працює разом з робочими масами в самих тяжких умовах напівлегального, а то й нелегального існування компартії де в ЦК що-тижня робляться поліцією труси, де закостеніла німецька стара інтелігенція розповсюджує ще й досі картки Вільгельма і зітхає за тим, що одержувала чини од

імени самого кайзера; де ячейки і фабрзавками на виробництвах у підпіллі, де власники фабрик ставлять вимогу не належать до профспілок; де на районних зібраннях по-під будинками ходять шпики, а в будинках провокатори. Це все під егідою «Німецької держави» (не республіки, борони боже), де президентом сидів покійний соц.-дем.—Еберт, а сидить Гінденбург.

Засідання ячейки десь в глухому закутку міста в пивній за шклянками пива з акуратним протоколом. Справи стоять: оволодіти кооперацією, відкрити гурток ленінізму поставитись до процесу так званої німецької «ЧК».

Шуткуючи іноді, і весело роблять діло. Одну з товаришок, що досі не вступила в профспілку, бо боялась, що вижене фабрикант з посади, після гострих суперечок, згідно резолюції V конгресу Комінтерна, було виключено. Вона посиділа трохи, стріпонула хвостиком, як курка після півня, і пішла. Один з робітників тоді:—«Ми так і знали, що вона така. Бач як пішла».

Один робітник якийсь сором'язливий у прилюдних виступах, із добрими сірими очима, неначе шпагатовитими жилами на руках, ніяк не міг розпочати своєї інформації про відношення робітників його підприємства до комуністів у звязку з останніми подіями. «Відношення подвійне. Одні ще слухаються «Форвертса» і вірять наклепам на комуністів, друга частина за нас. Тому наші хлопці ранками перед роботою пишуть од руки коротенькі інформації і роз'яснення і ми переконаємо всіх, ми покажемо, на чийому боці правда».

ЧАИКИ ТА ДІТИ

ЧАЙКИ ТА ДІТИ

(нарис не тільки для молодих читачів)

Багато в нас балакають про те, що в Західній Європі стежать за чистотою, що там і вулиці миють, і людні місця дезинфекують, цеб-то сприскують різними ліками, що вбивають хворобу, і багато іншого.

А ось вам картинка, як у Гамбургу, другому місті по великості в Німеччині, живуть цілі квартали бідних дітей. Це в тому місті, де так само щітками миють деякі вулиці, що залляті асфальтом, по якому забороняється їздити кіньми, а тільки на авто, щоб він блищав той асфальт.

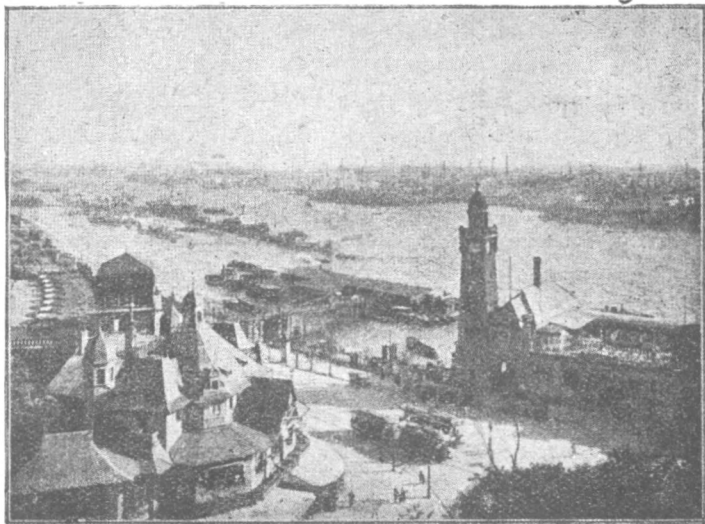
Ідеш по тому асфальту, коли перед тобою в середині міста величезне озеро, яке через річку Ельбу з'єднується з Німецьким морем.

Коло дерев на облямованому гранітовим камінням березі стоїть гарно зодягнений дідок і підкидає в повітря по-над воду шматочки булки й шинки.

Ціла зграя чайок з криками і галасом кружляє коло того старого, підхоплює ті шматочки на льоту та їсть.

Коли деякий шматочок падає в воду, чайки кидаються нурчака за ним, ловлять у воді і з'їдають та знов підлітають до того старого.

Чайки дуже гарні—з кривими сизобілими крилами, якими повільно, що-разу за махом пригинаючи й похитуючи головою, літають по-над озером, перелітають через місто до порту, де зупиняються пароплави й там також шукають поживи.

Загальний краєвид Гамбурзького порту.

З боку того старого стоїть два хлопчики, одіті в шмаття і радіють, дивлячись на тих птахів, що б'ються і кружляють за шматочок хліба. Але коли дідок невдало підкине шматочок хліба в повітря і він упаде на берег,— ті хлопчики прожогом кидаються

на ту крихту, підбирають і поїдають, як чайки. Їм приємно дивитись, як і чайка ловко схоплює хліб, але так само не менш приємно і самим ковтнути шматочок.

Ці хлопчики напевно живуть в тій частині міста, що коло порту.

Там живе біднота, що працює, навантажуючи різним крамом пароплави, а коли немає чого грузити, або не захопить собі черги, то часто вся сім'я голодує.

В Гамбурзі дуже багато безробітних.

В тій частині міста вулиці дуже вузькі, так що в деяких не можна проїхати й візком, будинки високі, старовинні, а через те, що в тих старих будинках немає каналізації, цеб-то стоку для бруду, то часто помиї виливають на вулицю, а що сміття там за день збирається, то й нічого казати. Крім того, в тих провулках темних і смердючих, багато шинків, де робітники, не маючи іншої розваги та грошей, пропивають рештки свого заробітку. І от серед того бруду граються маленькі діти, витягують зі сміття шкірки апельсинів і їдять їх, а старшенькі йдуть блукати по місту, як ті два хлопчики, що разом з чайками підбирали крихти булки та шинки.

А ось інші, панські діти, що живуть в найбагатшій частині міста Парижу на Єлисейських полях,—це так називаються сади й вулиці. Ті діти мають зовсім інше життя. Вони надзвичайно жваві, веселі, бігають

по доріжках чудового саду, де багато квітів і різних розваг.

Різні гойдалки, то як човни, то як дерев'яні коники, збудовані для них. Чисті й просторі кімнати та школи до їх послуг.

Треба було-б так зробити, щоб всі діти могли мати такі самі гарні місця для життя, навчання й розваги. Але пани, батьки таких дітей, не хочуть того. Вони краще розкидатимуть хліб чайкам чи просто в море, ніж дадуть змогу всім дітям бути рівними.

КНИЖКОВА ФАБРИКА

ЛЯЙПЦІГ—СВІТОВИЙ КНИЖКОВИЙ ЦЕНТР У НІМЕЧЧИНІ

Центром книжкового діла є старовинне місто Ляйпціг. В тому місті є такі відомі на весь світ видавництва, як Брокгауза або Тойбнера, там виробляють найновіші системи друкарських машин, влаштовують виставки друку, книжкові ярмарки й т. ин.

Одною з найбільших друкарень там є друкарня Шпаммера.

КНИЖКОВА ЗЛИВА

Це ціла книжкова фабрика, яка має самих машин лінотипів найновішої конструкції, що набирають особливим способом, завдяки дірочкам на паперовій стрічці—46 штук.

У цій друкарні друкується навіть ілюстровані двохтижневики і місячники для Берліну та інших міст Німеччини. Пересічно на тиждень ця фабрика випускає 50.000—60.000 примірників грубих книжок в обкладинках, зшитих, запакованих, причім пересічний розмір книжки 20 друкарських аркушів, цеб-то приблизно 320 стор. великої вісімки. За місяць з тої

друкарні виходить біля 60 нових оригінальних книжок, або як кажуть 60 назв таких грубих томів, бо треба до того ще зауважити, що на зовнішній вигляд німецький книжковий папір грубший за наш, хоч і багато легший.

ВІДДІЛИ ДРУКАРНІ

У друкарні Шпаммера працює коло 3.000 робітників. Помешкання займає два величезних корпуси на чотирі, здається, поверхи.

Тут є такі оснівні відділи: 1) наборна лінотипна нової системи, 2) наборна лінотипна старої системи, 3) ручний наборний відділ, де робляться тільки найбільш художні видання, де кожна літера, кожний рядок вишуканий і продуманий, 4) друкарських машин, 5) ротацийних машин, 6) цинкографія та електроліз, 7) літографія, 8) гравюра, 9) фальцовка, 10) палятурня, 11) склади паперу та друкарських приладів.

Мабуть, іще є відділи, які я обминув або про які не говориться, як напр., бухгалтерія, калькуляційний і т. ин.

ЛІНОТИПИ

У відділові лінотипів нового зразку стоїть надзвичайний цокіт, тріскотнява і тарахкавня. Мудрого вигляду й чисто вдягнені німці сидять за клавіатурами,

подібними до великих друкарських канцелярських машинок, тільки з потрійним, коли не помиляюсь, набором алфавіту, щоб разом набирати і звичайним і курсивом і ще якимось. Ті робітники особливими механізмами стукаючи по клавішах, роблять тільки дірочки на стрічці з білого паперу, що скочена, як телеграфна, тільки мабуть вп'ятеро ширша.

Потім ту стрічку закладають в іншу машину, де особливими механізмами з тих стрічок, так як в подібних музичних інструментах (піянолах) — тони, видобувають відповідні літери, тільки значно хуткішим темпом. Ті літери одна по одній зливаються в рядки, а рядки готовими платівками, як і в звичайних лінотипах, складаються в гранку, що з неї друкують вже текст.

Ту стрічку можна використовувати кілька разів тому набір зберігається не в стереотипах, цеб-то одлитих сторінках, а в катушечках паперових стрічок. Треба друге видання книжки випустити—закладай стрічку в машину—і механізм сам собою працює; людині не треба думати, напружувати увагу й з оригіналу робити набір. Діло, як-то кажуть, механізується.

ОД ЧОГО БОЖЕВОЛІЛИ ВІНАХІДНИКИ

Відділ інших, старих лінотипів, являє собою простішу комбінацію, хоча й це машини, видумуючі які, як відомо в історії винаходів, не один винахідник розорився в пух, нічого не досягши, а кілька збоже-

воліло. Тут одразу, стукаючи по клавiшах з літерами, складають рядок формочок для тих літер, що відповідають рядкові тексту, а потім одразу цілий рядок в тій формочці й виливають, випускаючи в неї трохи розтопленого сплаву з свинцю та олива, що зветься друкарським металом, і який е тут-же при машині, в казані.

ДЛЯ ЙОГО ОЧІ—ХЛІБ, А КІНЦІ ПАЛЬЦІВ—ОЧІ

Набор од руки робиться, як відомо, з кас, де по окремих кліточках розкладено окремі літери, з них складають рядки, а з рядків гранку. Цей відділ у Шпаммера не є щось особливе, коли обминути, що там менше світла, як у наших наборних відділах. Може то через те, що німці взагалі роблять менші вікна, ніж у нас, бо за площу вікна там, здається, беруть податок. У всякому разі для робітників це дуже погано, бо очі—то їхній хліб, хоч до певної міри їм доторки кінчиків пальців заміняють зір. Середньої руки фахівці-наборщики часто познають металеву літеру на помацки, доторкаючись до неї пучкою. І коли робітник довго працює на добу, то набиває до того пучки, що вже не може як-слід розпізнавати літери. Це йому робить працю ще тяжчою.

МАШИНИ-ТРИЩАЛКИ Й МАШИНИ-КОТИ

Коли лінотипи й відділ їх нагадує собою ціле кодло трищалок (якими одганяють, чи може попереджають

злодіїв, де є сторож), то друкарські машини вуркочуть, мов ситі коти на печі. Он у кутку поряд клацають тихо пащами американки, розкриваючи, мов гіпопотами, чотирьохкутні морди, підхоплюють двома платівками, мов язиком, папірця, якого вкладає робітник, паща задоволено хевкає і зачавлює між зубами шрифтів чи кліше того папірця, щоб потім виплюнути його в інший бік, за допомогою того-ж робітника, вже з готовим текстом, чи малюнком. Сліною, як можна догадатись, у тої машини-американки є фарба, якою вона змочує зуби, а од них залишається вже слід на папері, а той слід ми, як літери надруковані, вже читаємо. І коли така американка має наші зуби, то й наші читачі набираються знання. Зуби (шрифти) можна вставляти всякі. Так робиться й в друкарні Шпаммера, де друкується книжки всіма мовами світу, за виключенням деяких, що входять в склад Союзу Радянських Республік і які тепер щойно завели свою азбуку.

ПОЛКИ ШЕРЕГАМИ НА ЗАЛІЗНИХ ПЛИТАХ

В інших машин онде, що зайняли десятками цілу величезну залу, ходить взад і вперед залізна плита рівна-рівнесенька зверху, а на неї покладено цілі полки вишикуваних строем металевих літер. Та плита з літерами підбігає під такий завширшки, як вона сама, вал, на якому накладається аркушами папір, на

літери зверху накачують фарбу, вона залишається на шрифтові і слідить, коли попадає під вал, на папері. Ці сліди—і є ті літери, що ми читаємо. Пливу цю тягає на колесах взад і вперед така штанга. Під іншими машинами ходить круга в колесі колесо з поперечником вдвоє меншим. Воно так прилаштовано, що водить взад і вперед таку саму плиту з шерегами літер.

ТЕМПЕРАМЕНТ РОТАЦІЙНИЙ

Далі йдуть машини, де папір намотаний у величезну шпулю, як сувій полотна, і весь час розкочується та біжить в машину, в той її відділ, де на ній слідають літери, потім обрізують ножами, як коліщатко, на рівні шматки, ці шматки, тут-же машина складає вдвоє, а те, що складено ще раз удвоє й т. д., аж поки не стане така сторінка, на яку розраховували мати розмір книжки. І це робиться швидко-швидко. Людина руками за той час не зробила-б і сотої частини цього. Така машина, що друкує на папері змотаному в таку катуху, що зветься рулоном, а потім сама ріже і складає, або, як кажуть, брошурує, називають ротаційною машиною або по-простому—ротаційкою.

У Шпаммера є деякі ротаційки завбільшки й завдовжки, як велика селянська хата з покрівлею. -На таких машинах друкують і газети, і книжки, при-

чому нею керує лише кілька робітників. А є такі машини ротаційні, що друкують до мільйону примірників газети на добу.

ЩО ТАКЕ МІЛЬЙОН

А що таке мільйон, то ніхто з вас, любі читачі, мабуть, як слід не уявляє собі. От, приміром, я мав балачку з одним своїм приятелем, коли ми знайшли жука-оленя. Питаю:

— Що, коли-б того жука побільшити в мільйон разів, який-би він був завбільшки?

— Ну, каже,—як ось той будинок!

— А поміряй і поражуй.

Товариш рахує, рахує, далі, бачу, очі в нього дивуються, брови лізуть на лоба—і він каже:

— Виходить, що такий завбільшки, як... як... Полтавська губерня. Їомилочка, нічого сказати! Так от яку ми маємо уяву про мільйон.

Так ось тепер, бачите, яка-то велетенська штука в роботі та ротаційка. Здоровий має темперамент,— а за скільки писарів працює й не вгадать.

ЛИЦЕ КНИЖКИ—ПАЛЯТУРКА

В Німеччині, як нігде инде, дуже серйозну увагу звертають на зовнішній бік книжки, особливо на те, щоб книжка була в палятурках. В друкарнях Шпам-

мера цілий величезний відділ з сотнями робітників зайнятий брошуровкою, зшиванням і опрацюванням книжок. Навидумувано цілу низку різних машин, що роблять обкладинку і так швидко, як прорахувати до чотирьох. Робітниця (в тому відділі працюють, переважно, жінки) вкладає в машину складові частини палятурок. Машина сама по черзі підставляє різні боки, в які за відповідним порядком ідуть картон, обкладинки, корінець, викладка з середини й т. ін. Палятурка машинова дуже недорого коштує, надзвичайно прикрашує книгу, зміцнює і зберігає її від зіпсуття, коли читати, і зберігає читачеві час, що йде на розрізування, від якого розсипаються до того-ж листки, коли книжка не оправлена.

Слід-би у нас звернути увагу кращим видавництвам, а насамперед державному, щоб і собі завести таку культурну звичку: випускати книжки в палятурках.

ЯК ВИДУШУЄ СОКИ МАШИНА КАПІТАЛІСТА

Але робити коло такої машини, хоч і легко, бо не треба думати, але погано, що машина підганяє весь час, не можна пропустити черги, в який підставляє машина свою ненажерливу пельку, а без одної якої-будь складової частини не буде палятурки. Зупиняти треба машину, а коли це часто траплятиметься, то робітника усувають. Хоч робота

й механізована, але треба фізично дуже напружуватись.

А роблять у німця Шпаммера ту важку роботу підлітки-дівчата, яким до того й платня дуже невеличка. Вони одержують за годину 10—15 копійок, що за німецької дорожнечи ледве дає їм так-сяк бідкатись, на половину голодуючи.

Правда, адміністрація підприємства дивилась у всі очі, щоб бува часом не забалакали ті, що приїхали з Радянської України, до німецьких робітників. Але ті робітники, що знали, хто ми, вхитрялись шепнути кілька слів нам, а ми їм.

АГЕНТ ВЕЛИКИХ ХИЖАКІВ

«ЗЛАТА ПРАГА» Й ДИМОВИЙ КРЕП

Центром життя Чехо-Словаччини є, звичайно, Прага. Перше вражіння од міста зовні—своєрідний готичний колорит пізнішого часу, з башточками, що фаціятиками висять на головних вежах різних церков, воріт і будинків. Ближче придивитись, переважає чудове бароко, а взагалі дим, як чорний креп, окутує це гарне місто, що іноді спирає в легенях, немає чим дихати і червоно-багрове сонце, як привид блукає серед тих вугляних туманів. На окраїнах міста дуже багато фабрик, особливо по обробці металу. Довгий час я не міг довідатись, чому Прага носить епітет — «злата», адже нігде майже жадної бані позолоченої. Виходить так, що річка Влтава, яка так граційно вигинається серед горбів і готики та пропливає то сумирно, то з шумом через шлюзи й по-під мостами—в своєму піску носить золото. Може, то й байка, але так мені з'ясували правовірні чехи, чому Прага носить назву золотої.

ЩО СПІЛЬНЕ ВСІМ СТОЛИЦЯМ

Зараз Чехо-Словаччина — агент французького капіталу, Прага наче-б столиця Малої Антанти, що

ніяк не зважаться визнати СРСР – і тому чехи кажуть, що Прага—це маленький Париж. Поляки, правда, й собі кажуть, що Варшава—слав'янський Париж, румуни теж торочать про Букарешт, і, навіть недавно, я вичитав, що китайці такої-ж думки про свій Кантон. Тому, значить, і Прага є—Прага.

Як і всякі великі столиці буржуазних держав Прага, звичайно, має дещо спільного зі столицею світу, але головне—це проституція, кафе-ресторани, а для чехів, ще й життя по пивних, та з другого боку величезна частина життя, що проходить у праці під тим вугляним крепом коло машин, станків та інших приладів.

КАМ'ЯНЕ КРУЖЕВО Й ДРАКОНИ З ЧОТКАМИ

Святиною чеських націоналістів є Градчани—старовинна частина міста, а особливо королівський старий готичний собор. Це, краще сказати, одна частина його, що нараховує більше 600 літ, бо друга вдвічі більша прибудовується саме тепер. Аж дивно спочатку:—в вік наглої грабіжки капіталу хтось буде, стягає може останні копійки на це кам'яне кружево, що фонтаном летить уверх, переплітається хрестиками й листям лапатим, а все це бережуть примари химер і кострубатих спинами драконів—злих духів-грівів для очманілої в релігійній копоті бідноти. Крізь такі страховища для розумної людини летять

ті кружева з каменю на десятки метрів догори. Летять, щоб чеський пузатий манах унизу, сам подібний на химеру ненажерства, лицемірно торкаючись чотків, бубонів мандрівцеві, що ось як-то шведи порубали статую короля такого-то, й такого-то, що тепер могутній чех здушив куцого німця в Празі і що королівська слава сяє ще й досі над Градчанами. Так (аж дико) в країні прокламованого всім демократизму наявні спекулянти на темноті будують ще й зараз храми, роздувають націоналізм, щоб легше було випробувати на спинах прикарпатських українців та празьких робітників на Вацлавським наместі нові кавчукові американські палки.

ОХРАНКА З ПЕРШИМ ПРИЗОМ І СЛОВАКИ «ПО-ХАХЛАЦЬКИ»

В такій атмосфері з одного боку вільного пересування під доглядом найкращої в світі охранки (одержала перший приз на якійсь міжнародній виставці по шпигунству), з другого—під ударами американської гуми й релігійного смороду,—може чеська буржуазія тримати в склепаному вигляді свою «лоскутну» також державу. Бо словаки не вважаючи на велику кількість населення мають стільки користи від того ладу, скільки, мабуть, колишні грузини мали від царизму. Словак це постать, з якої, як колись з «хахла», глузує всяка пакость по шантанах, коли його виводять в націо-

нальній одежі, придобеного «гнуною» так званою словацькою анекдотом. А що про українців, чи мад'ярів то й говорити не приходиться. Одні тільки німці остільки міцно взяли слово в культурі Чехо-Словащини, що навіть найбільш офіційні органи в Празі, як «Прагер Прессе» виходять по-німецьки.

Існує пристойний німецький театр, де йшла, між иншим, китайська п'єса «Крейдяне коло», щось з XI віку, з революційним і глибоким змістом в чудесному перекладі Клубунда.

ОЗНАКИ ЗДОРОВ'Я Й ВЛАСНІСТЬ НА ЖІНКУ

Але є ознака й здоров'я певної частини чеської маси—це зріст компартії і дужий розвиток фізичної культури. Стадіони Праги—відомі на цілий світ. Їх тепер ще поширюють, бо має відбутись, здається, мало не всесвітній зліт соколів.

Німецькі звичаї поклали дуже великий слід на чеському побуті. Особливо це в родинному житті, в гостюванні зі своїми піріжками, в кафе, в відношенні до жінки й таке инше.

Кілька слів про стан жіноцтва. Як відомо, чешки в масі серед робітництва і середніх громадянських кол дуже діяльні і енергійні, особливо замолоду. Любовна данина, як і в кожної людини в певний період, знаходиться і тут в досить слабкій кешені. Але «демократичні» закони Чехо-Словащини визнають,

що жінка є власність чоловіка, який може їй не дати розводу, витребувати через поліцію—і її приведуть по етапу,— може примусити жити з собою, хоч він і не милий, і таке інше. У всяких випадках так званої зради жінка дуже суворо карається законом, тому й не диво, що судові процеси про кохання у буржуазної частини чехів досить часто відбуваються і наша еміграція тут грає не останню роль.

ЖІНКУ ВІШАЮТЬ ЗА ЛЮБОВ

Недавно відбувся судовий випадок характерний для «демократії». Жінка, яка не виносила фізично свого чоловіка і любила другого, вимагала од мужа розводу, утікала од нього й т. ин. Він її повертав, знущався і так далі. Чоловік, якого та жінка любила, і який її також любив, дуже мучився з того, жінка мучилась і той третій, що не давав розводу по-своєму теж мучився. Нарешті ситуація зробилась остільки неможливо-пекельною, що любовник жінки убив мужа її. І щоб ви думали: суд присудив жінку повісити, щоб була «засторога» іншим жінкам не підбурювати любовників проти чоловіків.

НИРКИ, ЯК ФІЛЬТРИ ДЛЯ ПИВА

Чехія—це пиво, пиво, найкраще пиво, що має 500-літні традиції й досвід. Ще й досі є середньовічні

трактири-пивні, де, як на старовинних малюнках таверн, чи в оповіданнях про них, стоять довгі дерев'яні столи, по стінах різні остроги, шпичаки, ґрати, все з витого заліза; величезні залізні лихтарі і все це накрито білими склепіннями мурів, наче величезним підвалом,—вічним кам'яним ковпаком. Народ тисячами проходить крізь них, бочками профільтровує крізь свої нирки пиво і гикаючи од задоволення, чи од решток горя, що приніс сюди залити, іде додому.

Така на подобу величезна таверна Флека, що існує без перерви з 1499 року.

Чеські комуністи сміються, кажуть, що досить закрити пивні й броварні, щоб чеське робітництво влаштувало революцію. Вони, мабуть, мають рацію. Для чеха пиво—це рідкий хліб, як його називають. Бідняк чех снідає й вечеряє крайцем хліба, розмочуючи його в губі кухлем пива.

ЧОМУ В ПРАЗІ ПЕРЕВАЖАЄ ГАЗ

Ще одне спостереження. Прага тільки в центрі має електрику. Країни і міщанська частина старовинного міста освітлюється газом.

Відомо, що чеська буржуазія дуже скупа, і тому в гості не ходить. Але бувають виключення, тоді такий сальцисон дбає дати як-найменше, і говорити про це як-найдовше, тільки в перебільшеній оцінці.

Тут і розпочинається правдоподібна причина-анекдота, чому в Празі освітлення газом, а не електричне.

Один радник міської думи з якихось міркувань зробив вечерю в себе вдома на п'ятнадцять приятелів. Шіснацятю була одна дівчина з гарними руками. Отже, гостей було шіснацять, господар сімнацятий. Але куховарка помилилася, і замість того, щоб зробити сімнацять котлет, зробила вісімнадцять.

Коли розложили всім по одній котлеті, виявилось, ще одна зайва. Кожному через свою зажерливу вдачу чеського буржуа, що попав на дурничку, захотілось з'їсти ту зайву котлету. Але горіла електрика—це було, як бачите, в центральній частині міста, і було нечемно комусь ту котлету схопити. Раптом несподівано електрика тухне. За кілька секунд розтинається проразливий крик цієї єдиної жінки. І в той же час з'являється знову світло, яке показує таку картину; в гарну руку цієї жінки, що схопила на тарільці пальцями котлету встромилося одразу 16 виделок. Кожний з гостей, користуючись п'янкою... думав з'їсти ту зайву котлету. Так ніхто-б не знав хто її з'їв. А дівчина, щоб до того ще й було не чутно її роботи, вирішила схопити котлету просто рукою. Замість котлети, гості одночасово встромили свої виделки в руку тієї дівчини.

Може вона була дійсно голодна?

Після того радник і гості його, які теж в більшості були радниками, виступили рішуче проти про-

водки по цілому місту електрики, бо вона несподівано тухне і робить подібні неприємності. Газ цього не робить. Це була помста електриці. Ось чому, анекдота каже, Прага ще й досі сидить на газіві.

БОГЕМСЬКЕ ШКЛО Й СВОБОДА ПІД «ПЕНДРИКОМ»

З різних виробів чехів славиться Богемське скло, цеб-то вироби різного посуду з того скла й кришталю. Це дійсно чудове шкляне, знов мереживо, і коли-б не постійні страйки робітників і кустарів, що живуть в неможливих умовах, через те що їх обсіли кругом всякі лихварі, то вони були-б дійсною окрасою людського життя. А так виходить, що не зовсім.

Нам одна чеська письменниця-комуністка продала вироби страйкарів, які сами рятувались таким чином од голоду.

За те ці тяжкі обставини, все більше й більше зміцняють робочий рух і надають йому організованих форм.

Цікаво, що там партія, дбаючи про класову борню мусить дбати і про загальну розвагу для всіх членів, з танцями, з співами різних навіть зовсім не революційних пісень і т. инш. За те це надає якогось братнього характеру організації, хоч і розм'якшує класову твердість, що несе з собою наше пуританство.

Один раз на рік—багатий вечір—дозволяється чехам навіть бешкетувати, цеб-то «пендрик»—палка полі-

цяя не б'є по спині і люмпен може поглумитися над свободою.

Бо яка-ж це свобода, коли поліцай доброзичливо походжає й посміхається, коли юрба йде й п'яно кричить, зачипаючи зустрічних, б'ється і таке инш. Але досить кинути який-небудь повстанчий лозунг комусь в юрбу, як негайно піднімається «пендрик» і «вільного» громадянина ведуть в буцигарню.

АРМІЯ ПОРЯТУНКУ ОД ГРІХІВ ЗА ДОЛАР

На другий день по цій самій вулиці вільно буде проходити юрбою тільки армія Порятунку—релігійна крамничка англо-американців, які з десятком приборників, що одержують платню (тут і українські студенти-емігранти, часом, підробляють), з оркестром і прапорами, хрестами, ідуть до центру, займають місце на площі, грають, співають, а потім ведуть проповіді один по-англійськи, а другий перекладає... Треба почути, як глумиться робітнича молодь, потихеньку, правда, в тій юрбі.

— Я вже спаслась!—одкидається дівчина на ознак на руку своєму кавалерові.

— А скільки він бере за це в день?—відповідає їй той.

— Більше, ніж коштує мій радікуль, що ти вишукав для мене у вітрині і не купуєш.

— Ба,—коли-б я стільки одержував. І далі лайка, але публіка, що слухає проповіді, починає обертатись. Тоді молоді, з групою ще других, демонстративно глузуючи, виходять з тлуму.

От, думається, коли-б тут-же поруч виліз хто-небудь з наших антирелігійців і зашкварив з класового погляду. Ото було-б вражіння. Але видно на це ще немає часу, мабуть, немає й кому, а може й не можна?—напевно не можна!

СТУДЕНТИ, ЕМІГРАЦІЯ, КУЛЬТУРА

ЗА ЩО В ПРАЗІ ЛЮБЛЯТЬ СТУДЕНТІВ

Коли в Берліні живуть студенти так собі яюсь, як невеличка частина молоді, якій дозволяються дебосі, то в Празі студентство – великий фактор життя.

Тут зі студентів виріс національний рух чехів нового часу під проводом професора Масарика, який ще й досі дає особисті подачки студентству. З чеського студентства вийшли легіонери, складаються сокольські і спортові об'єднання, врешті, студентство постачає кадри чиновників, техніків і т. ин. А коли прийняти на увагу, що традиції прихильного відношення до студентів залишились у Празі ще з часів, близьких до середньовіччя, бо це старе університетське місто, то можна уявити собі, скільки сюди понасувалось студентів не тільки з Чехії, а й з багатьох інших країн.— в першу чергу емігрантів. Тут і болгари, і українці, і євреї, і росіяни і ин.,—кого тут тільки не зустрінеш. Не даремно американські релігійні товариства тут розкинули, особливо серед студентства, міцну агентуру, обдаровують стипендіями та збудували навіть «Студентський дім», де знаходять собі при-тулок всі без різниці національності, віри та полі-

тичних переконань. І робиться дивно, як ця біднота, під покришкою подачки, може тут купчитись од монархіста до комуністичного прозеліта і од сіоніста-еговіянца до анархіста-безбожника.

СТУДЕНТИ РАДЯНЦІ Й НЕРАДЯНЦІ

Російське та українське студентство (білоруси ще в стані організації) розпадається, не вважаючи на широченну гаму різних політичних відтінків, на дві оснівні групи: радянців і нерадянців. До радянців-українців належать члени «спілки громадян УСРР» і Драгоманівці—це, так-би мовити, наддніпрянці і наддністриянці, але єсть і перемішка.

До нерадянців належать прибічники Шаповалівського «Громкому» (громадський комітет) і різні інші «види и отряди». Монархістів у Празі можна зустріти тільки росіян. Шаблоновий тип їх, приблизно, такий.

БЕЗХРЕБЕТНІ Й СЮСЮКАЮЧІ

Студент Володя, сюсюкаючи, каже: «Знаєте всьо ето очень скючно... Не веріш нічому... Склока... Вот у нас в кружке хрістіан-містиків і то Філософов передрался с однім із толкователєй текстів... Большевіков ми не побйом... Боротся не стоїт... Зачем только живьош?»

Містика—гнила соломина релігійности — остання опора, за яку хапаються ті, що вірили в перемогу царя і отечества.

І монархічні газетки, що з'являються не частіш, ніж колись «катафалки мистецтва» футуристів, читаються й виробляються одними й тими-ж особами, яким начертує свої рескрипти собственоручно на подлинном: «Кирил». Не віриться—невже це може хтось робити ще серйозно?

Студенти нерадянці, шукаючи бази для своїх ідей, плодять недовговічні подвійні номери без продовження різних журнальчиків на гектографі під назвами всяких: «Національних думок», «Громадських голосів», «Січей», «Народніх справ» і т. ин. І так само ті самі-ж їх і читають, не пішовши далі од монархістів і перевищуючи їх лишень кількістю утворів. Бо тут молодість своє бере, люди в більшості з тенденцією до праці, і тому не дають спочинку хоч гектографу. По-за тим, живучи в Європі, всі вони не знають ні себе, ні її. Європейська культура, навіть чеська, залишається за межами їх уваги й приймання. Те, що у нас на УСРР робиться, вони знати не можуть, а тому вирішують, що не хочуть, що тут нічого немає. Навіть старих досягнень української культури вони не знають і не можуть чимсь себе показати перед чужинцями. Лишається одна кобза та хор з «гречаниками» в аранжировці Кошиця. Звичайно, що чужинці їх після того ще й зневажають, а дають допомогу

тільки тому, що вони студенти (є й 50-літні полковники, аби одержувати стипендію) і, по-друге, тому, що їх думають колись використати, як гарматне м'ясо. Чехи вже були раз мобілізували українців проти мад'ярів, коли дійшло було до гострого конфлікту між тими державами.

А що-ж даром хліб їсти?

Звідци розклад, гризня, плювання і глуш та не-уцтво, що творить загальний флер смутного розпачу і безпорадних надій, а то й одчаю та лизоблюдства.

ЩО МОЖУТЬ ДАТИ ПИСЬМЕННИКИ

Що може в цій атмосфері створити Олесь чи інший письменник?

Олесь—та велика дитина почуття, який затягнувся в цупкі лапи того жахливого побуту, починаючи од стиснутого життя на стипендію чехів, та за кабальні суми своїх видавничих спекулянтів.

Він прагне тільки одного—попасти на Україну, пройтися по-під вербами, поїсти тараньки й спочити.. Спочити, спочити.. А підсвідомо мариться—і пописати

Це оснівний тон—і не одного Олеся.

Мабуть, після того Олесь ще-б написав щире-щире, ліричне прокляття тим, хто його підбурив виїхати з рідного краю і ґрунту—так, як познушався він вже з них в сатирах своєї «Перезви».

Тепер він пише дитячі казки, бо це все-ж хоч трохи, хоч в майбутньому, розраховане на живого читача. Про емігрантів і для них-же писати—це значило-б бути мертвим і для мертвих.

Молодші письменники, як А. Павлюк, що, різко порвавши з еміграцією нерадянською, звернулись до тих теплих промінів, що йдуть зі Сходу, знаходять у собі силу і з того багна крикнути щось свіже, що вони не хочуть умирати, що хочуть творити разом з відродженою українською нацією, з її переважною масою—селянством і робітництвом.

ДЕ ЗМИЧКА З ЧЕХАМИ, А ДЕ РОЗМИЧКА

Радянці шукають і знаходять змичку з чеськими творчими силами, що гуртуються коло «Руде Право», як-от: поет Гора, Нейман, професор, прихильник Радянської України, Зденек Неєдлі, Матезіус, Маєрова й ин.

Почалась в останні часи дифузія в революційній частині по-між памолодками, відроджених великою революцією зі Сходу, двох слав'янських культур, бо і на чехів наша революція впливає, хоч стара інтелігенція тепер тягне вже не до Росії, як колись, а більше все до Франції.

І навіть молодь творча з групи «Дев'ять сил» захоплюється відгомонами дадаїзму та формалістики буржуазного Парижу, не вважаючи на те, що звуть себе комуністами.

КУЛЬТУРНИКИ ПО-НОВОМУ

В Празі-ж можна зустріти й таких письменників-культурників, яким дорогий вселюдський поступ—от як німець—пролетарський поет Вайскопф, що і для чеської, і німецької, і української скарбниці дає й даватиме, аби воно йшло на організацію робітничої класи, що ліричний, як німець, він пише повстанчі марші і каже, акуратно сколюючи папірці своїх рукописів, що пролетарська революція в Німеччині буде дуже жорстокою, з точною реєстрацією і механізмом диктатури, де буде знищена емоція.

Або ось Якобсон—опоязовець, що однаково досліджує так російський вірш, як і чеський ритм і мелодію, заповнюючи для чехів їхню прогалину в галузі поезики. Приходиться, бо чехи, кинувши сили в політику, по-заду у себе лишили свою культуру остільки, що проф. Неєдлі каже: «При Австрії у нас був дужчий поступ і підйом культури, ніж тепер, сили більше, що ми тоді дійсно піднімались і завойовували, а тепер, збудувавши державу, наша стара інтелігенція поробилась інструкторами у війську, або спекулянтами.

Тільки пролетарська революція дасть чехам новий імпульс для поступу й творіння».

Це говорить так найбільш чесний і може найчутливіший чеський інтелігент-ватажок, що користується великою популярністю так в широких громадських чеських колах, як і в інших державах.

КРАЇНА ЕЛАСТИЧНОЇ РЕАКЦІЇ

РОКОКО В ПРИРОДІ Й ПОЛІТИЦІ

Коли німецький дух в зовнішньому та й внутрішньому, так-би мовити, характеризується простою лінією, то Франція—це країна кривої лінії, круглої, м'якої форми, країна, де природа й економіка, впливаючи на людину, надала їй та її смакові гнучкої в'юнкої і закругленої вдачі. Тому не дивно, що стиль рококо—стиль кривої лінії породила й найбільше виявила Франція.

Тому французька буржуазія й у своєму пануванні надала таку обходну форму своєї кривої душі, що носить назву демократизму, у протилежність прямолінійності німецького поліцейського чобота, про який ми писали раніш.

БАНАНОВІ ШКУРКИ НА БУЛЬВАРАХ ПАРИЖУ

Коли ви йдете по заллятих сяйвом чи то блакитно-сріблястого неба, чи то під громохкою зливою вогнів електричної реклами, по великих бульварах Парижу, ви можете псбачити, що тут серед чистоти асфальту і вітрин все-ж таки валяються якісь папірці, шкурки апельсин і бананів, що коштують 6—7 коп.

штука і тому бідніша частина населення може собі дозволити поласувати і демократично викинути шкурки не до кошика, а просто на вулицю чи на бульвар.

Демократизм—нічого не вдієш. Не те що в Німеччині, де за кожний такий антидержавний вчинок злупили-б три марки. Тому й не дивно, що німецький бідняк остільки звик до порядку, як кінь до шлеї, що навіть розповідають анекдоти про те, чому не сталась у Берліні жовтнева революція у жовтні 1923 року.

ЧОМУ В НІМЕЧЧИНІ НЕ СТАВСЯ ЖОВТЕНЬ

Повстанчий комітет дав наказ німецьким червоногвардійцям зайняти головний вокзал на Фрідріхштрассе.

Ті пройшли до входу і хотіли було пройти далі розставити патрулі й т. ин., але службовець, що провіряв білети, не впустив їх, як безбілетних. Вони звернулися до каси.

Касир побачивши стільки озброєних цивільних людей, думав, що то хочуть пограбувати його, захльоснув дверцята каси і втік.

Червоногвардійці були безпорадні, а без білетів вони не рішилися пройти, бо таким чином порушився-б порядок, до якого всі звикли.

Наказу без білетів пройти вони не одержали,— прийшлося ні з чим вертатись назад. Таким чином не одбулось захоплення вокзалу, і так далі і далі, бо не

догадались, що жовтнева революція є порушення старого порядку.

Це так жартували в Парижі товариші французькі комуністи.

Коли ми запитали в Берліні сторонніх, як їм подобається ця анекдота, то нам відповіли, що вона має психологічний реальний ґрунт, бо ось вже не анекдота, а факти.

«ЧЕСНІСТЬ З СОБОЮ» В ПАРКУ

В Берліні в Тіргартені була якась революційна демонстрація. Тіргартен—сад з великою кількістю дуже кривих доріжок, обгороджених звичайним низеньким на чверть аршина плетінням, за яким на газоні росте трава. Поліція кинулась на натовп демонстрантів і почала його розганяти й бити. І що-ж-би ви думали: німці настільки звикли до порядку, що не кинулись утікати просто через газони, а звивались по кривизні цих доріжок і таким чином попадали під удари поліції, яка теж, правду сказати, креслила кривулі так само тільки по доріжках.

Зате ця психологічна риса дає змогу мати передовим групам пролетаряту таку дисципліну, якої не так скоро, мабуть, досягне французьке робітництво, що загрузло в анархосиндикалізмі, коріння якого треба шукати, крім економіки, ще й в імпульсивності природи, і в демократичній зверхній розв'язності, яку допускає

французька буржуазія, щоб зменшити напорність, а брати за горло крізь замшеві рукавички.

Крива лінія! Ось вона, де засіла.

ДОРОГА Й ВИКРУЧЕНИЙ ХРЕБЕТ

Неначе для того, щоб тільки змучені люди прибували од нас до західніх центрів, збудовано європейську залізницю. Чи-то погоня за місцем, бо вагони маленькі, чи через щось інше, але в тих вагонах можна тільки сидіти. Голова вставляється в кляпи, щоб можна було прихилитись, і от добу й дві мусиш сидячи «бодрствувати» й спати, зсунешся і на хребет, наляжеш зверху давить голова, наче на хистку бадиляку, що починає спочатку нити, потім боліти, а потім не дає змоги далі їхати—і це так, і в першому, і в другому, і в третьому класі.

Є, правда, у першому класі ще й спальний один вагон, але там ціни тільки для мільонерів.

Але все-таки, коли ранок загляне у вікна і замигають м'які лінії французької природи і срібляні тони далів з по-над Марни,—забуваєш навіть втому.

По-над Марною ще й досі залишилися сліди страшної війни: поорані й покопані снарядами горби, потрощені осколками до щенту ліси, ще й досі дають про себе знати кількома стовбурами знівечених дерев. Ще й досі грузи лежать од фабрик і містечок, серед яких, правда, вже виглядають і нові будинки.

В легкому і світлому настроєві природи похаплива Марна з покаліченими горбками й знівеченим оточенням по берегах сама здається покривленим, виламаним хребтом гарного краю, який проїхався в огидливо й жорстоко збудованому вагоні імперіялізму.

Проте, вже по вимощеному берегу биндюжні коні тягнуть за собою баржі, що подібні до великих пузатих мокриць—значить життя й будова йде,—поля в більшості засіяні і з протилежного берегу хлопці, як і в нас, заглядають за вудочками в глибину води. На станціях продається молоде добре вино по 7—8 коп. за літр і тільки в вагоні йде палка лайка між ельзасцем і французьким патріотом, який згадує всім відомі думки рантє про початок війни, не забуваючи назвати ельзасця легальним шпіоном, який працює у Франції на користь Німеччини. Обурення тоді доходить до краю і дає вам побачити, як не розрішила і не зможе розрішити буржуазія національного питання, не то що десь в колонії, а тут, за сотню кілометрів од Парижу.

НАСТРІЙ СТОЛИЦІ СВІТУ—ПАРИЖА

Вже близько столиця світу—Париж. Спочатку ви ідете верстов нацять серед білих хаток одно й двоповерхових, оточених городами й садками, зі світлими жовтуватю-червоними черепичними покрівлями; далі йдуть якісь баки, крани, майстерні, заводи; далі

величезна кількість залізничного рухомого складу і пакгаузів, за якими громадами стоять задимлені будинки—і врешті ви в центрі Парижу на вокзалі—«Гар-де л'Ест».

Рух на вулицях, а особливо площах, багато більший, ніж в Берліні. Автомобілі іноді цілковитою безперервною масою сунуть по вулиці чи круг площі, як стада риб, коли йдуть метати ікру, або як отари залізних лобастих баранів і тільки дзвонками та сигналами роблять перерви на перехрестях, щоб не збивались течії, та щоб могли пройти пішоходи. Людська маса тут жвава, весела, влучно й образно говорить, не помічаючи сама того. «Заховай своє фортеп'яно»—замовкни, — це тому кажуть, у кого голос, як скрипіння розбитого дерева. «Баладити»—вести любовні розмови й т. д. Тому не диво, що користуючись соками такого мовного ґрунту, французи мають найбільш тонких і дотепних, з боку фрази письменників, як напр, Ромен Ролан в його «Кола Бреньоні», чи Франс, чи Дюамель.

ЛЮДСЬКА КРОТОВИНА, АБО МЕТРО

Мабуть тому, що природа дозволяє розгорнути вуличне життя, розвинулась і товариськість у відношеннях по-між пересічною масою французів, а звідти й те, що головна частина відпочинку, навіть праці, побачень і обідів та ин. проходить в кафе та ресто-

ранчиках, що одною половиною своєю виходять на вулицю. І—коли 12 год., чи 7 веч.,—час обіду—буковально весь Париж по ресторанах і кафе, що навіть рух на вулицях помітно зменшується, як зменшується і в метрополітені. Це підземна залізниця, що мов гніздо велетенського крота планово розмістила свої нори під містом, не зупиняючись навіть перед тим, щоб пройти по-під дном ріки Сени, чи вилізти на поверхню і мостами пробігти по-над вулицями та й знов шмигнути в підземелля на десятки метрів. Аж дивно робиться.

На горі десь ідуть пароплави, сунуть баржі, далі шар землі, над яким по піскуватому дну плавають срібляні риби, шукаючи поживи, по-під яким ти в блискучому електричному сухому потягові мчиш зі швидкістю кур'єрського потягу. Правда нічого собі? Щоб то подумали коли-б через пару—другу тисяч літ робили розкопки сучасного Парижу?

А коли несподівано крапне дощ, то більша половина люду з вулиць Парижу шмигне зразу в підземельні залі й коридори метрополітена, мов ховрашки при наближенні ворога.

Багато мільйонів люду перевозить за рік метрополітен—(скорочено—метро, або як ми шуткували—Дмитро) в тому величезному місті, де в межах старого кріпосного кола нараховується більше трьох мільйонів, а до нього вже поприростали цілі міста, як Версаль, Севр і взагалі цілий Сенський департамент,

де разом нараховується коло 8 мільйонів, цеб-то одне місто—чверть Франції.

БУДІВЕЛЬНЕ ЧУДО ЕЙФЕЛЯ

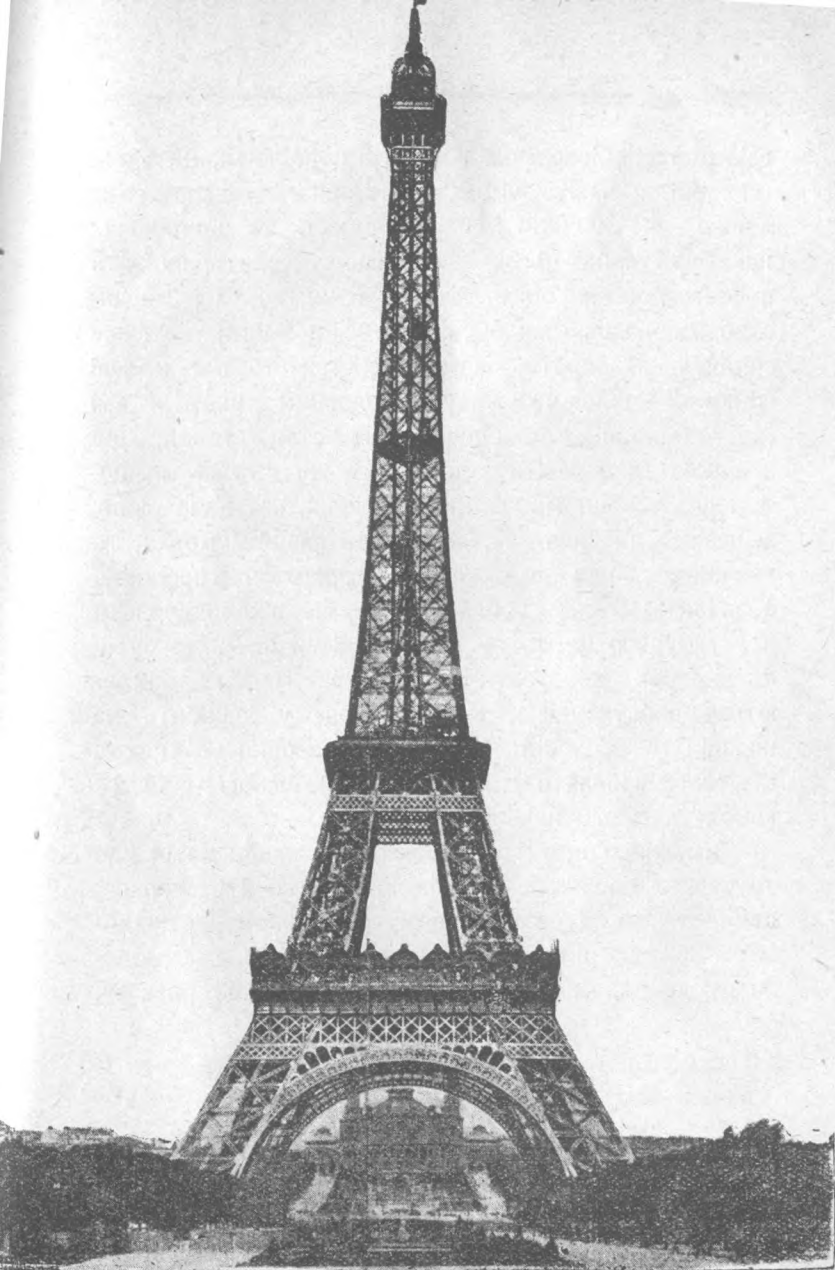
Коли вилізти на Ейфелеву башту, то радіусом у десятки кілометрів, аж до самого обрію йдуть дома, що далі здаються, насипаною купою жовтавих дерев'яних кубиків, якими граються діти, а через них перекочуються хмари фабричних димів. Тільки срібляна Сена пересікає блискаючи багряним металом на сонці, це гігантське скупчення людських гнізд, звідки витикаються серед невидимих площ готичні чи інші храми, палаци, арка Наполеона й т. ин.

І як стержень будівельного генія, легким зльотом біжить, аж на третину верстви під хмару та сама башта Ейфеля, що й досі є найвищою в світі будовою.

Помітна велика кількість скульптури на вільному повітрі, на кожній площі, вулиці, а то й будинку. Не дивно, що тут родився Роден.

ВВІЗ ПОЛЯКІВ-РОБІТНИКІВ, ДІТИ Й ЛЮБОВНИКИ

Кидається в-вічі надто бережливе відношення до дітей. Те, що немає приросту населення, утворило зовнішню прихильність до подружжя і дитини. І коли французькому урядові приходиться турбуватись про

Будівельне чудо Ейфеля – башта з криці

ввіз поляків-бідарів для роботи в копальнях, на полях (є, кажуть, навіть умова на щорічну еміграцію не менше як 300.000) і на фабриках, то природньо, що буржуазна преса увесь час твердить, що діти є благословення боже. Але робітництво та й міщанство здебільша (для буржуїв тільки змога) не дуже спішить назбирати благословенства того, — молоді жінки й чоловіки живуть головним чином як амі (амі — коханці), бо економічний стан такий, що з дітьми та й навіть з дружиною жити дуже трудно. А через те, що жіноча праця оплачується наполовину дешевше, як чоловіча, хоч і при рівних умовах, то звичайно, жінка не може навіть працюючи, прожити, а значить, мусить собі шукати «амі», або підробляти проституцією. В таких умовах дітей не може бути, коли добрих дві третини жіноцтва Парижу займаються проституцією. Коли на одержу заробить на посаді, то на обід немає, або навпаки—і проста стежка підробляти тілом. Звичайно, якість і заміж виходять, але з певним стажем.

Тим жіноцтвом і поповнюються кадри повій, що труться в дансінгах, оздоблюють кафе й ресторани, щоб в тупому і безмістовному ритмічному й похабному похитуванні тіла заповняти вільний час молодих людей, яким обставини не дають розумної розваги.

4

ДЕТАЛІ ПАРИЖУ Й ФРАНЦІЇ

ШТРАФ З КОМПЛІМЕНТАМИ

У французького народу—це як переважний тип—спостерігається надзвичайна легкість в обходженню, якась граційне відношення до оточення, і жвавість та м'якість в рухах так у важливому ділі, як і в розвазі.

Ось, наприклад, рисочки. Француз кондуктор наче не працює. Він так собі гуляє по вагону, жартує з пасажирами, щось здмухне собі з вікна і посвистує та дивиться в вікно. Так само, напів жартуючи, напів навчаючи, він здирає з жінки, що сіла не в той потяг, на який видано квитка, щось ф'ранків з двацять, перебалакуючись і агітуючи публіку на свій бік, видав квитанцію, легко клацнув через неї компостером, сказав пару влучних компліментів «потерпівшій» (вона сердитенько оджартовувалась) і поклонившись вийшов закурити з блакитними салдатами, що стояли в коритарі.

ПИРУЕТИ В ТАЧАНЦІ, АБО ЯК ПІШКІ ЛІТАЄ ХЛОПЕЦЬ

На бульварі Кліші в перший-же вечір мого перебування в Парижі я побачив таку картину. Двох-

колесна висока тачанка з довгими дишлами повна наставлених вазонів з квітами, що пишною барвистою кашкою, мов цвітна капуста, купчились в дощаному чотирьохкутнику. Спереду з дишлами під руку біг парубок, легко торкаючись асфальту вулиці і через два-три кроки підскакував угору.

Тачанка одкидалась з грузом назад, підносила його на добрий метр над землею у повітря, він пролітав з півтора сажня легким піруетом, торкався знов землі двома-трьома кроками, підлітав знов і підсвистуючи біг піруетами далі в сяйві реклам, синього й оранжевого світла гейслерових трубок та ртутних ламп, аж до того місця, де густий потік автомобілів, що пересікав плац Кліші, примусив його міняти тактику. Але ця веселість праці й приймання світу ані чуточки не зменшила його працездатности, як і кондуктора, а як-раз мабуть навпаки.

ПОЛІСМЕНИ БОЯТЬСЯ, А РОБІТНИКИ НІ

Так само з веселим гумором, у довгих закруглених штанях, мов галіфе до п'ят, спускались робітники в ями й рури при будівництві виставочних павільйонів і в асенізаційні люки.

Кожну людину, що з новим духом приїздив з Радянського Союзу, вони—ті робітники—зустрічають дуже прихильно, навіть з захопленням.

Тому, видно, проти нашого повпредства на Рю-де-Гренель, проти самісіньких воріт стоїть три полісмени легальні в уніформі і кілька шпиків, які ловлять очима кожного, хто виходить і заходить у посольство.

Досить кинути, для перевірки, папірець з-під мандаринів на вулиці тому, хто вийшов з воріт, де працюють Красін і Шляпників, як один з тих нелегальних соглядатаїв, непомітно відправляється гуляти і підбирає цього папірця.

В ШУКАННІ СЛІДІВ РЕВОЛЮЦІЇ

Париж розмістився так. В самій середині середньовічна частина міста, де є навіть решти од бань римлян, тисяч зо дві до наших часів—це Латинський квартал. Тут скупчені академії, Сорбона (університет), різні музеї і т. инш. Та й сама та частина міста уявляє собою музеї.

Ось тяжкий кам'яний будинок в готицькому стилі, що його чорний камінь так, з'їдає ті вузькі віконця, що здається—він зовсім без світла. Тепер тут медичний музей. Нічим не відзначено, що це той знаменитий будинок, де був колись монастир, а в революцію клуб Кордельєрів, де виступали і Марат і Робесп'єр. Нічого тепер немає, навіть таблиці про це. Буржуазія ще й досі не визнала тих, хто колись її вивів (в свій час) на творчий шлях. Взагалі, нігде

немає в Парижі пам'ятника ні Марату, ні Робесп'єру, немає музею революції. Деякі документи зберіглися в дворі юстиції, в Луврі ні одного малюнку—портрета діяча революції. Там все королі і Наполеон. Він бог патріотів; Наполеоном роздувають шовіністичні почування у шкільної молоді... Тільки один—Дантон (бо правіший від оснівного ядра якобінців) вдостоївся на пам'ятника. Може через те, що сторонники Робесп'єра його гільотинували?

Взагалі сліди наочні од великої революції французька буржуазія ховає, щоб ніхто не смів думати, що революції є законне право в роботі поступу. Тих слідів ніде не побачите, коли з вами не піде хтось, хто співчуває переворотам.

ЛАТИНСЬКИЙ КВАРТАЛ

В Латинському кварталі є ті вузьенькі середньовічні вулички, де п'ятиповерхові будинки стоять щільно стиснувшись вузьенькими сірими на три вікні завширшки смугами,—вікна маленькі, темні,—мов стережуть ті будинки середньовічну таємницю тих злочинів, що відбувались під ними, мов збилися тут, скупчилися густим строєм рейтарів захищати напад нового міста—міста індустрії й електрики.

Але вже деякі з них розібрані,—вищерблений стрій, і в ту щербину видно, як гострі дахи сполохано тікають в даль, щоб до них не добрались, в той

час, як на брудній стіні, що виходить на площу, створену зруйнованими будинками, де залишились червоно-бурі сліди поверхів колишнього житла, жагуче кричить реклама якоїсь газети, сміється повне, дитяче морденя, яке миють милом (теж реклама) завбільшки на три поверхи і переп'явся залізною павутиною радіо прийомник.

ШТАНИ ВОЛЬТЕРА Й БУКІНІСТИ

Тут, у тих вуличках містяться магазини антикварів, в яких любив шпортатись Анатоль Франс, на більших трохи вулицях захопили місця кав'ярні й ресторани, з яких кожний має якусь славу. Ось в тому кафе, що недалеко від Сени, конденсувався молодий запал Вольтера і його приятелів, щоб потім посіяти зерно реальности й науковости та готувити революцію, не знаючи її. Тут ще й досі показують так звані, штани Вольтера.

Далі по бар'єру набережної Сени йдуть скрині букіністів. Ці дерев'яні з залізними клямками скрині обліпили мов ластовинні гнізда бурий камінь набережної і різноманітний характерний люд в окулярах і без, молодий і старий, щось шпортає чи сидить коло тих замусолених, мов пересувні бібліотечки, книгареньок у скринях, де можна знайти і середньовічну книжку і різне позаторічне видання. І звичайно, дородні, кормлені й моложаві абати заглядають до

тих скринь, хоч це вже й відоме зі слів того-ж Франса; якась своєрідна потерта інтелектуальна публіка перевіряє, перебалакуючись, їх зміст,—а напроти в один бік в химерах і порослі камінних стріл виростає Собор Паризької божої матери, а в другий—Лувр зі своїми чудовими дахами оточеними цілим народом скульптур.

ДВА АРХІТЕКТУРНІ ФОКУСИ ПАРИЖУ

Коли старовинний Париж і Латинський квартал характеризує в архітектурі Собор цей, то Париж новий, де двигтить трестована індустрія, де на березі Сени плететься сітка інтриг і визиску, але під якою, як основа її багатства, існує класа працююча—цей Париж характеризувати можна баштою Ейфеля.

Вона легким крицевим кружевом летить на $\frac{1}{3}$ верстви під хмару, щоб пицало радіо з її верховини на цілий світ про біржові новини та нетривалість влади дрібного буржуа з його прем'єрами і франком.

На чотирьох лапах нове конструктивне мистецтво стало тут в столиці світу. Під його аркадами могли-б уміститись найвищі будинки нашого Харкова і над ними могли-б свобідно ще пролітати аероплани.

Башта Ейфеля не стільки показує будівельний хист Франції, скільки те, що яких тільки чудовиськ у світі не може створити колектив робочий, людський. І коли ця башта була спочатку безцільним будинком,

до якого в останні часи пристосували винайдене потім радіо (башта будована до 1898 року), то які можливості має в собі будівництво, коли колектив поставить ясні, утилітарні вимоги од тих майбутніх чудес.

СВОЄ ГНИЛЕ ТІЛО ЩЕ СТРАЩНІШЕ, КОЛИ ПОРУЧ МОЛОДЕ

Мистецтво Парижа треба починати оглядати не з Лувра, щоб перші й найсильніші вражіння сучасности торкнулися до мандрівця.

Треба починати хоча-б з музею Родена, чи башти Ейфеля, чи виставки. Роден—скульптурний геній сучасности, звичайно, ніяк не визнаний французькою буржуазією, бо вона захолола, академізувавши свої підйоми творчі доби романтизму, але її так тяжко академізувати—цеб-то офіційно визнати творчість свого упадку, декаденсу, символізму і т. д., а тим більше їй не сила визнати (навіть побачити), що серед свого творчого мистецького розкладу виростають паростки нової класи—робітничої. Виростають і з'являють перші проблески його, чи то в конструктивній силі мостів і метрополітену (підземка), чи то в скульптурі того-ж Родена, що створив «Башту Праці», яка спіралею вгвинчується в порожнє небо, щоб там угорі символ трудящих зажинав серпом нову добу Родена, що в міцних узловатих тілах його говорить

міць уже нової класи, а не виродженого декадентського рослиння паннок і паничів.

РОДЕН САМ СОБІ ЗРОБИВ МУЗЕЙ

А чого не визнала буржуазія Родена, коли є музей його? Тут і починається цікава боротьба генія за право свого голосу до тих, кому він близький, не вважаючи на протести міщан і консерваторів.

Звичайно, буржуазія не визнала навіть і свого породження, яке вщувало вже їй занепад: ще й досі в університеті не читають лекцій про Бодлера, Верлена, Рембо й інших подібних письменників, не кажучи вже про футуриста (пізніший час!), Аполінера, чи когось іншого.

Роден-же, що був революціонером в такій трудній галузі, як скульптура, тим більше, пануючими верствами Франції був відкинутий. Його кращі пам'ятники, як ось «Громадяни Кале», були забраковані. Так все-таки, чого-ж існує музей Родена? А справа ось в чому. Роден знав, що він говорить для других і від других. Він за своє життя заробив скульптурою грошей, купив в центрі Парижу старовинний будинок, так званий «Отель Бірон» на вул. де-Варенн, 77, куди зібрав майже всі найкращі свої роботи та ті скульптури, що одливав, чи виліплював в двох примірниках, один продаючи, а другий лишаючи у себе. А перед смертю взяв все це й подарував Франції. Звичайно,

міністерству мистецтв нічого було робити іншого, як скріпивши серце, призначати охоронця та сторожів.

Так, щоб ідеї Родена й після смерти робили якнайбільшу роботу, щоб промовляли й надалі, йому прийшлося потурбуватись самому про свою творчість не покладаючись на нащадків, коли його визнають всі як поступову силу.

НАЙГАРНІША МІСЦЕВІСТЬ СВІТУ

Мабуть найгарнішою місцевістю людської культури в світі є частина Парижу—Єлісейські поля, площа Конкорд, Тюльєрі і Лувр. Якась симфонія архітектури, садів, скульптури і живого блискучого руху по люксованому асфальту! Цілі юрби автомобілів, мов зі жмені насіння, прискають вздовж авеню та бульварів, де палаци в оточенні зелених газонів чергуються зі штучними озерами і фонтанами. Раптом очі розбігаються, щоб охопити площу Згоди (Конкорд), посеред якої піднятим клинком сторчить єгипетський обеліск, а по краях, що мов береги і миси оточують цю рівень, громадаються великі скульптурні фігури, символи міст Франції.

Вночі ця площа здається засіяна насінням однакових круглих білих газових лихтарів, таких граційних, що рядами і в цеп ідуть по-над химерними вигинами тротуарів і в'яжуться в чудесні світляні гірлянди. З ними може рівнятись по красі хіба різно-

барвне освітлення мостів через Сену, що відбивається в воді, мов кольориста, м'ягка бахрома рожевого, білого, жовтого й зеленого сяйва—і це одна за одною, одна повище другої піднімаються ці завіси в перспективі водяної поверхні Сени.

Так тихо тут шарудять авто і так м'яко повіває вітер через ту площу, де відбулись мало не всі величні бурі Великої французької революції. Ось недалеко того клинка-обеліска було знято голову королеві Людовику XVI, тут обнімала жарко-холодними обіймами і Дантона і Робесп'єра—Луїзета (гільотина). Ось крізь ті ворота, що від площі йдуть в сади Тюльєрі, обурені маси йшли до королівського палацу. Тепер тут віялом-хвостом якоїсь перлової птиці колише фонтан, середня стрілка якого рветься вверх, мов бажання братів Монгольф'є, що з цього-ж місця пустили прилюдно перший аеростат.

А з краю доріжок і на прогалинах організовано-одступивших дерев, стоять пружкотілі кам'яні німфи, богині й символи, чи то еротики, чи природи.

Все це тупим клином входить в положену скобу Тюльєрійського палацу, що далі переходить в Лувр.

КУЛЬТУРНА СКАРБНИЦЯ СТАРОГО СВІТУ

Весь інтелектуальний дух, старої Франції обернувся в кам'яний народ і став тут по карнизах і на колоях архітектурної мрії бароко.

Тут всередині і розмістились ті мистецькі скарби, про які знає весь світ. Тут міцна й велична доба єгипетської культури, культури великого народу, що вміє виправляти й доробляти примітивну красу природи. Яка музика міци ліній його скульптурних творів і м'які ритми фарб його саркофагів. Базальтові обличчя дивляться через віддаль тисячоліть з полиць і тумб Лувра, де зібрано і грабунки Наполеона і досліди єгиптологів. Тут химерна в'язь гієрогліфів промовляє до наших поколінь завдяки геніяльності розумових клітин молодого колись, вченого Шамполіона, що до 18 літ, чи-що, прочитав ці письмена і став академиком. Тут його заля і його портрети чорнявого, темпераментного юнака.

Далі примітиви ваз Елади і природо-подібні наслідування талановитих греків, які в порівнянні з мудрими єгиптянами здаються кволими дітьми, бо вони більше наслідували й дошукувались готових, найбільше організованих зразків природи, тоді як єгиптяни самі їх творили й самі організовували людську красу.

Тут дише спекою культура Асирії й Вавилону, яку можна лишень вгадувати—такі порівнюючи незначні сліди її залишилися. Нарешті, молода Європа колишніх варварів, з її полудневим і північним ренесансами, з її витонченою культурою королівських покоїв і початків розцвіту колись революційної класи—буржуазії. Але наче ножем одрізав хтось той ток

художньої культури, що вливався в залі Лувра. На Наполеоновській добі поставлено край. Немов від тоді почала вже холонуту культура буржуа. І тільки випадково і встидливо тиснеться в куточку «Олімпія»-Мане з пізнішого часу.

ТЕНДЕНЦИНИМ Є МИСТЕЦТВО ЗАВЖДИ

Зате, які легкі випещені тіла красунь з часів Фальконета й Фрагонара, які могутні пристрасті холоднуватого Давіда і трипотливого чуттями Делякруа з його танцюючою революцією. Але всіх їх свіжістю й міццю перемагає здоровий і земний Рубенс. Це так, так! Це не худокровна доба якогось декаденсу з людьми типу рослин у погребі; це гаряча м'ясом і активністю людей (пануючої, правда, класи) доба. Чи не такою здоровою й повнокровоною повинна бути творчість нашого пролетарського ренесансу? Напевно, що такою. Тільки не божественні постаті Генріха VII і смачної його жінки з кодла Медічі мають бути в наших поезіях і на наших полотнах—це ясно, а міць нових людей, класи, що тепер виступила на кін життя.

А про Рубенса хай хто скаже, що це не яскраво класовий маляр, що малярство безкласове,—коли ціла велетенська зала з неменше велетенськими полотнами співає переповненим голосом гімн королівській сім'ї, і тим, що покійно їй слугують, з-під пензля Рубенса, коли він на замовлення своєї класи

і з власним прагненням в тон утворив свої шедеври, передчуваючи тут хід нових суспільних груп.

СТРИБОК ЧЕРЕЗ ГОЛОВУ РОБЕСП'ЄРА

Зате в Луврі слідів революції відбитих мистецтвом нігде ні рисочки. Наче провал якийсь у течії часу. Невже не творили в ту пору? Ні, творили, та буржуазії приємніш згадувати феодальний лад, який її тиснув, ніж визнати, що революційність, це є законне право людства шукати шляхів для розвитку. Так, наче класа зробила стрибок од Людовика XIV до Наполеона, перестрибнувши через голову Робесп'єра і цілого сонму запальних провідців, як Бабеф і Марат, та великих людей, висунутих великими страстями.

Не тільки в Луврі слідів старої революції не знайти. Їх трудно відшукати у цілому Парижі.

Бо пишним грибом розбух французький патріотизм, що хоче стримати обертання колеса поступу, тому й підворушує кожний раз угноїння Наполеона. Тому велетенський мавзолей, як святиня, стоїть розіпнувшись над його гробом і сумирний спокій людини, що в землі, якої земля не торкається (гроб Наполеона нижче ґрунту, але в великому колі, яке зо всіх сторін обступили скульптурні постаті жінок), якось особливо урочисто нагадує людині, що все брєне, всі перемоги окремої людини тимчасові, якими-б величними вони не були. Ось прах того, що торкався

ногою мостових Москви, рукою пірамід Єгипту, а очима наївся землі з острова св. Єлени, десь на Атлантичному океані. Що, тепер це все? А людство бурлить і йде своїми стежками, якими управляє сонце та економіка.

ГРОБИ МИСТЕЦТВА III-ОЇ РЕСПУБЛІКИ

Од Єлісейського палацу починається площа виставки цього року, що розляглась по обидва боки Сени, але головні корпуси якої лягли проти палати депутатів на лівому березі. Якийсь химерний білий перський вхід говорить від імени теперішньої Франції, яка в особі своїх інженерів і митців ще не хоче визнати конструкцій ажурного заліза та бетону, за стиль нашої доби.

В решті мистецтв та сама несмілість і консерватизм—це для тих кол, ім'ям яких тепер промовляє III республіка—це вони бояться визнати нові творчі форми за щось нове і, головне, свіже й сильне.

В їхньому кіно, що міститься в чудових грандіозних залах, з м'якими фотелями, пульверизаторами ароматів, морем сяйва й скульптурними оздобами, повтореними, прав'я, за старим,—це-ж у їхньому кіно йдуть смертельно скучні картини, про добродійних королів і бідних принців, яким пажі подають не тільки шляпи, а й, випадково, нічні горшечки (це жарти й дотепи).

І коли-б глядачі в кіно ходили не парами, а молоді ще й прилюдно не цілувалися під тихий шелест кіноапарата і зітхання оркестру, то од скуки мабуть потухла-б і сама електрика, не то що людська радість, французьке кіно не розворушили-б уже ніякі чужоземці нальотчики сміху—ніякі Чапліни й Гарольд-Лойди.

Кіно стало-б таким-же гробом, яким є і «Велика опера», що століття стоїть без поступу на одному місці, щоб сноби могли робити в ній побачення, а то й політику та спекуляцію.

ЗАДАТОК НА НОВУ ДОБУ

Найвеличнішим утвором французької буржуазії є хіба один чудовий храм Святого Серця, з якого нічого, мабуть, не вийде при перемозі пролетаріату, крім велетенської залі для мітингів. До того-ж він і стоїть на Монмартрі, куди підходять промислові квартали і де тулиться чудесний французький пролетаріат.

Зате яскравим просвітком культури є мистецька група «Клярте». Це вже дитина того чудесного французького пролетаріату, який хоче лапнути за святе серце буржуазії, здушити його так своєю «мускулястою рукою», щоб воно вже нарешті перестало битись. Ці оснівні мистецькі засади й лежать в творчих шуканнях групи «Клярте».

Штаб її міститься в закамаркові Латинського кварталу на вулиці великого рисувальщика Старої Франції—Жака Кальо, де міститься й крамниця й експедиція й редакція й всі одвідувачі й редактори, відомі майже всьому культурному світові.

Там буває й Кутюр'є, заглядає і Барбюс, працював покійний Лефевр, сидить і на експедиції і на передовицях Фур'є, самий впертий ї, здається, навіть не імпульсивний француз, і Донзел (Парижанин), що добре знає російську літературу і починає вивчати українську і художник Окутюр'є—все це робиться в такій бідній обстановці, витягається все на жилах окремих відданих комуністів, що дивуєшся тільки, як ці широкі ідеї й прагнення могли з того бідного кубла вилітати такими дужими, що до них прислухався сам Ленін і навіть прислав листа-підтримку. Видно, лишній раз, що для великих ідей убрання ролі не грає.

Великі ідеї комунізму найшли собі остільки міцну базу уві Франції, що голос їх, як застереження й погроза одним і команда другим, звучить сильно і в самому парламенті.

ВЕСЕЛИЙ ФАРС, ОД ЯКОГО КРОВ ТЕЧЕ

Французький парламент—це символ еластичної реакції. Під машкарою демократизму й законности, волі галасувати й сперечатись, в його залі засідань

вершаться всі мерзоти окупацій, карних експедицій, інтервенцій і т. ин. Аж не віриться, що од слів ложного патосу різних партій і груп, що пролізли в цей будинок і які ось тут галасують, свистять і стукотять, десь там в Сирії чи на жовтих рівнинах Китаю, будуть люди падати під кулями, вимирати з голоду, витягувати жили за дурницю в нелюдській праці. Їм легко голосувати—людям, що одержують платню і не знають, яка то біль—визиск і війна—для трудящих.

Одні комуністи та близькі до них знають це, тому так запекло боряться і плямують подібні постанови. Але їхня борня точиться не в залі, де підскакує і в знеможі падає голова—Пенлеве, то знов хапається за дзвінка і щось кричить під рев національного блоку, в супроводі тріскоту і грюкотні пюпітрів на лавах комуністів і оплесків та крику лівого блоку.

Нарешт депутати-соціялісти схоплюються і ловлять, погрожуючи вдарити, за руки комуністів, другі з кулаками поглядають направо, частина депутатів вискакує до трибуни на серед залі, а оратор силкується в тому пеклі щось сказати, когось вилаяти,-- та голова знов біситься коло дзвона.

Пристава заспокоюють «народніх» представників і промовець заявляє, що Франція хоче і повинна мати цілого посла коло папського найсвятішого престолу, а не якогось радника Ельзасу... От чого хоче буржуазна Фрайція сьогодні!

Звичайно, галас знову дибиться під стелю, аж поки Рено Жан—комуніст не сміється прилюдно і з Еріо, що не в силі з'їсти попа, який з'їсть його, і б'є потих, що й досі за кошти працюючих будуть постачати релігійний дурман од самого папського престолу.

ДІМ БОЖЕВІЛЬНИХ, ЩО КЕРУЄ ВИЗИСКОМ

Але біржа робить ще дужче вражіння, аніж парламент. Це буквально дім божевільних, де стоїть яркотнява хижих звірів, що лізуть один одному через голови і хриплять ціни, од яких міняються цифри на таблицях, і по цілому світу чути удари тих змін, знов-таки, по робочому карку. Якись товсті типи спокійніш сидять в центрі, хоч також ревуть, коло них шмигляють клерки й дають справки, а над ними спітніла зі збитими комірцями й галстуками орава преться до тих таблиць і божевільно кричить. Тут піднімають акції дутих підприємств і знижують польську марку, щоб потім закупити її й робочі руки, та надри нафтові Галичини, для чого треба ту нафту втримати в панських руках, а, значить, озброїти польське військо і ним придушити українське населення. Здається пустячки: кричать собі,—а від того крику обллятих салом морд, криком кричить в льохах катоване населення кресів, чи чорні раби африканських колоній.

Не віриться, що кілька годин перед тим цей розтріпаний тип, який спітніло хрипить, одпихає з силою других, подібних йому ліктями й лізе по ногах, що він був елегантним і учтивим денді, що ходив по люксових паркетах, цілував пахучі ручки і хитався в лякованому авто-лімузіні. Щось хиже звіряче, яке він ховав під глянтованими нігтями й комірцями прокинулося в ньому і він вже кричить і гризе чийсь невидиму глотку, щоб набрати побільше грошей і напиться чужої кривавиці.

ЗАСІВ ПАРИЗЬКОЇ КОМУНИ

✓

ЛУЇЗА МІШЕЛЬ

Пригадується скульптура під назвою «Стіна комунарів», де молода жінка розп'яла руки на камінях стіни, і де кожний камінь має обличчя і те обличчя є портретом одного з розстріляних комунарів. Ті обличчя так грізно дивляться і разом стільки муки заховує їх лице, що твір на довго в'їдається в пам'ять і примушує думати про ту одну з перших трагедій працюючого люду нашої доби. Але на тій стіні немає, мабуть, портрета Луїзи Мішель, відомої на весь світ комунарки Паризької комуни 1871 р., бо її тоді не розстріляли, вона ще дуже довго боролась за ідеї комуни і вмерла визнаним ватажком робітництва. Героїчна постать її, зміцнена власною волею і волею тих, хто йшов за нею або, краще сказати, хто висунув і підтримував її сухорляве обличчя орлиці комуни, що збройно одстоювала, Париж,—особливо свіжа в пам'яті паризького пролетаріату.

Луїза Мішель.

ПОХІД З УЧАСНИКАМИ ПАРИЗЬКОЇ КОМУНИ

І от у роковини її смерті 1-го лютого цього року в «Юманіте», газеті ЦК Компартії Франції і за день перед тим об'ява говорить, що буде похід на кладовище Левалюа, де поховано Луїзу Мішель. Це на окраїні міста за одними з неіснуючих воріт Парижу.

Метрополітен, або скорочено метро швиденько довозить до тих воріт. Уже тут купчиться нарід, багато парочок, що у них червоні з матерії квіточки в петельках пальто. Сонце, тепло, весняний легкий вітерець. Один старий з білою бородою, трясуци, наче щось сверлить у повітрі руками, пропонує ті самі червоні квіточки, а друга поруч пропонує свіжі фіялки. Хто це продає такий старий?

— Це один з учасників Комуни 1871 року.

Яксь весняна радість ще більше опановує і плюхається в грудях. Невже він бився десь на барикадах, якось пережив брутальну розправу буржуазії з комунарками, коли більше 20.000 було розстріляно на протязі кількох день? Тепер він дожив, що десь далеко існує звитяжна комуна інших народів.

Квіточки розкупувають, фіялки теж добре йдуть, бо революція й молодість ідуть поруч.

Побачили, що червоні стрічки продають і комсомольці і люди середнього віку. Нам кажуть, що серед тих, що продають є часом і шпики—ім так краще стежити. У провулках зағони кінної жандармері

в гарних строях і мідних касках часу Римської імперії. В провулках, коло вулиці, якою проходить маніфестація, загони пішої поліції в убраннях подібних до австрійської колишньої піхоти, тільки шапки інші.

Руслом вулиці тягнеться кількатисячний похід. На певному віддаленні одна од одної групи—купчаться червоні прапори. Співають «Інтернаціонала», «Варшав'янку», «Сміло, товариші, в ногу» й інше. Але навіть хор співає одним голосом без поділу на партії.

МАНІФЕСТАНТИ ДРАЖНЯТЬ ПОЛІЦІЮ

Такі міцні обличчя робітників. Деякі попадаються в одезі, що в ній працюють на виробництві. Широкі шаровари з вільвету коричневого, або синього коліру які коло самої ступні кругло підходять до черевика як галіфе на цілу ногу. Куртка, кепі й люлька в зубах—це стильова одіж французького робітника. В такій одезі вони лезять і в люки каналізації, ходять коло варстатів і йдуть на демонстрації. На малюнках Стейнлейн майже всюди трапляються такі типові вбрання й обличчя. Ідуть рядами не дуже муштровано, але й не анархічно. Щоб дужче подразнити жандармерію й поліцію, яка попадається в провулках, чи коли проходять повз поліційних участків, маса починає викрикувати: «фараони!», «Еріо—геть!», а потім ідуть міцним кроком під ритмічні вигуки: «ле совет! ле совет!»...

Подражнити, подрачитись для француза одна насолода. Видовисько, громадська акція, колективне дійство—це частина життя француза. Це тому, що вони дуже імпульсивні, вміють і люблять захоплюватись, щоб так само швидко і вгамуватись. Коли француз сьогодні концентрує на чомусь увагу і коли це йому не вдалось сьогодні-ж виконати, завтра він або зовсім забуде, або візьметься без охоти і з великими труднощами. Постійний тиск (нажим) для таких імпульсивних характерів майже неможливий. Стояти на місці, не піддаватись і тиснути—так важко. Краще одскакувати, наскакувати, заскакувати, смикатись у бік, вперед, назад, і головне при тому повинна бути цікавість, розвага, щоб було «занятно».

ПОГЛЯД НА КОРОЛЯ Й КОНСЕРВАТИВНІСТЬ ЗВИЧКИ

Так як той хлопець казав в парикмахерській, поцокуючи ножичками і увиваючись навколо клієнта:

— Ви кажете, як я ставлюсь до короля? Я властиво ніяк не монархіст, я працюю... Але це було-б весело, «занятно», посадити короля, потім він був би нездалим—йому одрізали б прилюдно голову... Цікаво було-б подивитись...

Як вам подобається? Для француза уява про короля—це, щоб йому різати голову, але він може піти й на монархію, тільки щоб була розвага, щоб було «занятно».

Зате помічається поруч з тією жвавистю якийсь консерватизм попереднього стану. Зробити бучу можна, захопитись, мати, може, й криваву розвагу, а далі все до кінця переробляти так скучно, коли старе таке звикле і може не зовсім погане, як, наприклад демократизм.

Що голодує робітник? Але зате він «вільний», він може подразнити жандара, його депутат може нападати на Пуанкаре й Ерію... Чи-ж варто тоді так гостро братись і заходити у невідоме далеке? Ці настрої несконсолідованого бажання й «чи варто так різко?»—живлять специфічний французький пацифізм, демократизм і анархо-синдикалістські ухили серед робітництва, які ще мають у Франції велику силу. Щоб не зайти далеко, французький соціалізм у силу згаданої консервативности попереднього стану висуває таких спільників капіталу, як Леон Блюм, що йде в руку й ногу з Ерію; саме отут виростає угодовська лінія лівої частини соціалістів під гаслом жоресизму.

В сучасній революційній боротьбі, де треба масово тиснути, перемагаючи поразки, французам дуже тяжко укластись у рямці таких форм. Тому мабуть французький комунізм, як і соціалізм, увесь час зустрічається зі зрадами, з нечистими ухилами, розколами і т. ин. Проте, ідеї диктатури пролетаріату все більше й більше просякають свідомість трудящих і ми бачимо на звичайній демонстрації з походом на

кладовище більш 12.000 робітників, вигуки обурення в робітничих кварталах на адресу тих, що тільки виглядають з вікон, не бажаючи брати участі в демонстрації комуністів.

ПОСТАТЬ НОВОЇ КОМУНАРКИ

Коло білого мармурового погруддя Луїзи Мішель стоять старі, білі діди, стоять бадьоро і радісно вклоняються назустріч прапорам маніфестації, що вклоняються перед могилою комунарки,—це все учасники Паризької Комуни. Коло них автор музики «Інтернаціоналу». Позад пам'ятника міцна постать пружної й красивої жінки-робітниці, мабуть представниці жінвідділу компартії, яка наче-б олицетворює собою працюючу Францію, нову молоду комунарку, що заступить Луїзу Мішель. Її темне волосся з відблиском міді на самих кінчиках завитків віє такою силою в весняному повітрі під співами революційних пісень, що захват піднімає серце і кроки комсомолят та дітей, які проходять, перемезуючись з робітничими колонами, віють такою миццю, що два робітники, які стоять поруч, од всієї цієї картини, кажуть один одному:

— А ти знаєш, видно, дійсно швидко комуністи у Франції візьмуть владу до своїх рук!

І в ту хвилю з переполоху навіть ворог може з ними погодитись.

На могилах уже пробиваються нові жовті квіточки, що так жорстоко контрастують з вінками з порцеляни, що міцними кружалами лежать і висять по могилах з чуточку помітним горельєфом пелюстків. Вони нагадують парохідні кружала для порятунку, порятункові кружала для усопших на той світ рятуватись на морі гріховному.

А робітники під рокоти поїздів, що проходять повз кладовище Левалюа, співають «Ви жертвою в бої нерівнім лягли» та «Інтернаціонала»

З М І С Т

	Стор.
I. Національне й інтернаціональне	3
II. В країні поліцейського чобота (Німеччина)	7
III. Чайка та діти	31
IV. Книжкова фабрика	37
V. Агент великих хижаків (Чехо-Словаччина)	49
VI. Студенти, еміграція, культура	61
VII. Країна еластичної реакції (Франція)	69
VIII. Деталі Парижу й Франції	81
IX. Засів Паризької Комуни	103

Бібліотека красного письменства „КНИГОСПІЛКИ“

- Валентин В. Емігрантська перезва, ц. 20 к.
Верн Ж. Витівка д-ра Окса, ц. 50 к
Винниченко В. Записна книжка (розпр.),
ц. 10 к.
Вишня О. Діли небесні, ц. 20 к.
Вишня О. Вишневі усмішки, ц. 30 к.
Гайне Г. Сатира (політична поезія),
ц. 35 к.
Гак А. Куркулі, ц. 10 к.
Генрі О. Любовні напої, ц. 25 к.
Головко. Червона хусточка, ц. 15 к.
Джованьолі Спартак, ц. 1 карб.
Збірник пісень. Червоноармійський за-
співувач. 1925, ц. 10 к.
Збірник пісень. Народні пісні. 1925,
ц. 20 к.
Збірник пісень. Сорок пісень та колядок.
1925, ц. 15 к.
Збірник пісень. Юнаки йдуть. 1925,
ц. 12 к.
Пісні революції. 1925, ц. 12 к.
Збірник пісень.
Іванів П. Декламатор для селянських
клубів (готується).
Іванів П. Навколо праці (готується).
Йогансен М. Сімнадцять хвилин. 1925.
Келлерман Г. Тунель (готується).
Кобилянська О. Новелі, ц. 90 к.
Копиленко О. Весела історія (дру-
кується).
Косинна Г. За ворітьми. 1925. ц. 10 к.
Манжос Б. У хвилях минулого. 1925,
ц. 70 к.
Мирний П. Хіба ревуть воли, як ясла
повні. 1925, ч. I—70 к, ч. II—80 к.
Мейрович-Данченко. Забута рудня.
1925, ц. 15 к.
Панч П. У містечку Бе. 1925. ц. 15 к.
Панч П. Калюжа.
Пигиленко С. Скалки життя. 1925,
ц. 20 к.
Поліщук В. Радіо в житах. 1924,
ц. 40 к.
Поліщук В. Сміло в ногу. 1924, ц. 50 к.
Проноза В. Радянська гірчиця. 1924,
ц. 30 к.
Роні Ж. Вамірег. 1925, ц. 60 к.
Спісаренко О. Сотні тисяч сил. 1925,
ц. 50 к.
Спісаренко О. Дитячий декламатор
(готується)
Сосюра В. Осінні зорі. 1924, ц. 40 к.
Стеблін В. Непописаний листок. 1924,
ц. 15 к.
Твен М. й Вишня О. С.-г. пропаганда
1924 (розпр.), ц. 15 к.
Українка Л. Твори. Том I. 1924,
ц. 1 карб. 50 к.
Українка Л. Твори. Том II. 1924,
ц. 1 карб. 25 к.
Українка Л. Твори. Т. III. 1924, ц. 90 к.
Українка Л. Твори. Том IV. 1924,
ц. 1 карб. 20 к.
Українка Л. Твори Т. V. 1924, ц. 1 карб.
Українка Л. Твори Т. VI. 1924, ц. 1 карб.
Українка Л. Твори. Т. VII.
Франко І. Твори. Т. I. 1925, ц. 75 к
Франко І. Твори. Том II. 1925.
ц. 1 карб. 10 к.
Франко І. Без праці, ц. 25 коп.
Франко І. Твори. Т. III. 1925. ц. 1 карб.
Франс А. Острів пінгвінів (готується).
Хвильовий М. Колонії, віли. 1925, ц. 20 к.
Чередниченко В. Жіночі оповідання.
1925. ц. 10 к
Черемшина. Село вигибає. 1925, ц. 75 к.
Черкасюк. На сарану. 1925, ц. 1 коп.
Черіасюк. Дід у раді. 1925, ц. 1 коп.
Шкурупій Г. Ленінський декламатор
(готується).
Шкурупій Г. Пригода машиніста Хорна
(готується)

Ціна 50 коп.

Л. Д. П. С. К.